

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

МАҚСАТ –
ХАЛЫҚТЫҢ
ӘЛ-АУҚАТЫН
АРТТЫРУ

2-бет

МӘЖІЛІС
ДЕПУТАТТАРЫ
АНТ БЕРДІ

3-бет

О ВЫБОРАХ:
У ЛЮДЕЙ СРАБОТАЛА
ЭЛЕКТОРАЛЬНАЯ
ПАМЯТЬ

11-бет

ҚАЗАҚҰНИ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni2000@gmail.com

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№3 (925) 18.01.2021 жыл

БІЗДІҢ АҢСАҒАН АРМАНЫМЫЗ, КӨЗДЕГЕН МАҚСАТЫМЫЗ НЕ ЕДІ?..

Сонымен, сайлау да өтті. Әрине, бәрі де әдеттегідей, бәрі де «сценарий бойынша» болды – билеуші партия «Нұр Отан» 70 пайыздан астам дауыс жинап, өзінің мызғымас (көрінетін) үстемдігін тағы да бір рет паш етті, қалған «қуыршақ» төрт партияның бұл жолы да бұрынғы екеуі – «Ақ жол» мен коммунистер ғана Парламентке өз өкілдерін өткізе алды. Үш партияның да құрамында қазақтың өзімен кететін ескі ауруынан – аңғалдығынан арыла алмаған, уәдеге жо-март «билеушіге» де, «түбегейлі өзгеріс қажет» секілді әдемі сөзге ұста «билемеушілерге» де сеніп, «биліктің ішінен шалмасақ болмай-ды» деген біраз ұлтшылдар да жүр.

САБЫР – ОҒАН АЛЛАҢЫҢ БЕРГЕН СЫЙЫ

Үмбетбай Уайдин – қарымды қаламгер, ұлағатты ұстаз, ғұмыры ғибратты ғалым, сатира сардары. Ол саналы ғұмырын ұлтымыздың ұлағатты ұрпағын тәрбиелеуге арнады. Сондай-ақ қазақ сатирасы мен журналистикасының өсіп-өркендеуіне һәм дамуына ерен еңбек сіңірді.

8-9
бет

4
бет

ПАРЛАМЕНТТІК ОППОЗИЦИЯ ЕКІ КОМИТЕТТІ БАСҚАРАДЫ

«ҚР Парламентінің комитеттері мен комиссиялары туралы заңның 7-бабына сәйкес, палата тұрақты комитеттерінің төрағалары Мәжіліс отырысында ашық немесе жасырын дауыс беру арқылы палата депутаттары жалпы санының дауысымен сайланады», – деді Мәжілістің жалпы отырысында палата Төрағасы Нұрлан Нығматулин. Осы ретте депутат Әлия Сапарова комитет төрағаларын ашық дауыс беруді ұсынып, қолдау тапты.

3
бет

ЗАБЛУЖДЕНИЕ ОЛЖАСА СУЛЕЙМЕНОВА: «ЗНАТЬ И ЛАТИНИЦУ, НЕ ТЕРЯЯ КИРИЛЛИЦУ»

В Казахстане не утихают споры о переходе казахского языка на латинский алфавит. После вмешательства президента К.Токаева начался новый этап обсуждения латинизации. Вместо анализа первоначальных неграмотных вариантов латиницы теперь стали обсуждать и другие проблемы: языковой вопрос перешел на более качественный уровень и сохраняет свою актуальность. По этому вопросу несколько раз высказался и известный поэт, писатель и общественный деятель Олжас Сулейменов.

10
бет

КЕЗДЕСПЕГЕН КЕЙІПКЕР ЯКИ ҚОРАПТАҒЫ ҚОЛТАҢБА ТУРАЛЫ СЫР

14
бет

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

МАҚСАТ - ХАЛЫҚТЫҢ ӘЛ-АУҚАТЫН АРТТЫРУ

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев VII шақырылымдағы Парламенттің бірінші сессиясына қатысты. Мемлекет басшысы өткен шақырылымның депутаттарына ойдағыдай қызмет атқарғаны үшін ризашылығын білдіріп, жаңа құрамдағы Мәжіліс депутаттарына табыс тіледі.

Өткен бес жылға жуық уақытта Парламент қабырғасында 410 заң қабылданып, депутаттардың бастамашылығымен 60-қа жуық заң жобасы дайындалған екен. Президент осы қарқынды сақтай отырып, анағұрлым жемісті жұмыс істеуі қажеттігін, алда бәрімізді зор міндеттер мен ауқымды істер күтіп тұрғанын еске салды. «Біз қастерлі Тәуелсіздігіміздің 30 жылдық мерейлі межесіне қадам бастық. Сондай-ақ, қазіргі заманғы Қазақстан парламентаризмі ширек ғасырлық белеске жетті. Осы тарихи кезеңде сенім мандатына ие болған депутаттар ел үмітін ақтап, Отанымызға адал қызмет етеді деп кәміл сенемін. Сондықтан, Тәуелсіздіктің 30 жылдығында кешенді реформалар жүргізіп, күш-жігерімізді тиімді мемлекет пен әділетті қоғам құруға жұмылдыруымыз керек. Басты басымдық — халықтың тұрмыс сапасын жақсартып, әл-ауқатын арттыру», — деді Қ. Тоқаев.

Мемлекет басшысы көздеген мақсатқа жету үшін барлық салаларда дәйекті өзгерістер жасап мынадай басымдықтарға мән беру қажеттігін айтты. Бірінші, құқықтық мемлекетті дамыту және азаматтардың билік органдарына сенімін нығайту. Мемлекеттік басқарудың жаңа моделін енгізу, мемлекеттік аппаратты жаңғыртуды, квазимемлекеттік секторды онтайландыруды және барлық үдерісті цифрландыру. Сот жүйесінің тәуелсіздігін нығайтып, реформаны соңына дейін жеткізу. Сот жүйесі жабық корпорация болмай, бұқаралық ақпарат құралдарында ашық көрсетілуге тиіс.

Екінші, тиімді әлеуметтік саясат қалыптастыру. Өйткені сапалы адам капиталы тез келген мемлекеттің негізі болып табылады. Осы мақсатта арнайы ұлттық жоба жасауымыз керек. Әсіресе білім мен денсаулық сақтау саласын дамыту қажет. Әлеуметтік мәселеге байланысты дайындалып жатқан кодекс халықтың әсіресе тұрмысы төмен топтардың сұранысына жауап беруге тиісті.

Үшінші, халықтың тұрмысын жақсарту үшін ұлттық экономиканы

дамыту. Үкімет макроэкономикалық саясатты жалғастыруға міндетті. Шағын және орта бизнесті дамытуға мүмкіндіктер жасалып, оны қолдауға баса назар аударылуы керек.

Төртінші, аумақ пен кеңістік тұрғысынан еліміздің теңгерімді дамуы. Бұл ретте барлық өңірлерді біртұтас экономикалық кеңістік арқылы байланыстыратын аса маңызды салаларды дамытуға баса назар аудару қажет. Атап айтқанда — көліктік, энергетикалық және цифрлық инфрақұрылымдар.

Өңірлерді, қалаларды, аудандар мен ауылдарды өзара байланыстыратын инфрақұрылымды жақсартуға инсфракұрылымды жаңа стандарттарға сәйкес 3500-ден астам ауылды жаңғырту, әрбір ауылға баратын жолдар мен республикалық маңызы бар күре жолдарды 100 пайыз жөндеу. Жергілікті өзін-өзі басқаруды әрі қарай жетілдіру үшін бюджеттік рәсімдерді жеңілдетіп, өкілді және атқарушы органдардың дербестігін арттыру. Бесінші, Қазақстандағы реформалардың басты бағытының бірі — саяси жаңғыру. Осы жаңғырудың негізгі қағидаты — барлық өзгерістерді жалпыұлттық диалог пен мәмілеге сүйеніп, эволюциялық жолмен жасау. Былтырғы саяси реформалардың бірінші бөлігі партияларға жаңа мүмкіндіктер ұсынып, сайлауда саяси бәсекені арттыруға оң ықпал етті. Бұған партиялық тізімде әйелдер мен жастар үшін 30 пайыздық квота белгілеу арқылы қол жеткіздік. Реформалардың екінші бөлігін әзірлеу барысында барлық партиялардың, соның ішінде кеше Парламентке өтпей қалған саяси күштердің де ұсыныстары ескеріп, Мәжіліске өту шегін 7-ден 5 пайызға төмендету керек.

Алтыншы, азаматтық қоғам

өкілдерінің белсенділігін арттыру, жастар саясатын жетілдіру және қайырымдылық қызметін қолдау. Қоғамдық кеңестер қызметі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Сол арқылы қоғамдық кеңестердің өкілеттігі едәуір күшейтілді. Енді «Қоғамдық бақылау туралы» заң қаралып жатыр. Бұл азаматтардың мақсаты — мемлекет қызметінің тиімділігін арттыру, шешім қабылдауға азаматтық қоғамды тарту. Мемлекеттік жастар саясаты саласындағы заңнаманы жетілдіру — негізгі міндеттің бірі. «Тәуелсіздік ұрпақтары» атты ұлттық жоба, мемлекеттік жастар саясаты жөне, волонтерлік қызмет туралы заңдар дайындалып жатыр. Депутаттар «жастардың әлеуметтік қызметтері» деген ұғымды заң жүзінде рәсімдеуі керек.

Жетінші, біздің басты мақсатымыздың бірі — адам құқықтарын толық қорғау. Бұл ретте, азаматтардың таңдау еркіндігін барынша қамтамасыз ету өте маңызды. Әлемдік тәжірибеде адамның қандай да бір сайлауға келіспейтінін немесе үміткерлердің бәріне қарсы екенін заңды түрде білдіру құқығы кеңінен қалыптасқан. Сондықтан, барлық деңгейдегі сайлау бюллетендеріне «бәріне қарсымын» деген жазу енгізу керек. Адам құқығын қорғау саласы дәйекті түрде жетілдірілуге тиіс. Жақын арада Омбудсмен туралы арнаулы заң қабылдау керек. Сонымен қатар, біз бала құқықтарын қорғау жөніндегі ауқымды мәселелерді шешуге тиіспіз.

«Әлеуметтік маңызы жоғары осындай мәселелерді шешу мемлекеттік органдардың ғана міндеті емес. Оған бүкіл азаматтық қоғамның атсалысуы қажет екенін бәріміз түсінуге тиіспіз», — деді бірқатар міндеттерді жүктеген мемлекет басшысы.

ҮКІМЕТ ПАРЛАМЕНТПЕН ҮЙЛЕСІМДІ ЖҰМЫС ІСТЕЙДІ

Парламент Мәжілісінің жалпы отырысында Үкімет басшысы лауазымына Асқар Мамин бекітілді. Президент Премьер-Министрді тағайындау туралы Жарлыққа қол қойып та үлгерді. Енді Премьер-министр он күн ішінде жаңа үкімет құрамын ұсынуға міндетті.

Парламент Мәжілісінің жалпы отырысына қатысқан Қасым-Жомарт Тоқаев Премьер-Министр лауазымына Асқар Маминді өзі ұсынды. Еске сала кетейік, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев та бұған дейін «Nur Otan» партиясы фракциясының отырысында Үкімет басшысының кандидатурасына қатысты пікір білдіріп: «Менің ойымша, сабақтастықты сақтау керек. Барлық қиындыққа қарамастан, Үкімет өз жұмысын жақсы атқарды. Басқа елдерге қарағанда біз жаман нәтиже көрсеткен жоқпыз. Егер Президент Асқар Маминді ұсынса, онда мен фракциядан оның кандидатурасын қолдауды сұраймын» деген болатын.

«Ең алдымен маған көрсеткен сенімдеріңізге алғыс айтамын. Бұл мен үшін зор мәртебе және үлкен жауапкершілік. Алдымызда Қазақстанның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуы бойынша үлкен мақсат-міндеттер

қойылған. Бүгін Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев еліміздің дамуының басым бағыттарын жариялады. Соның ішінде ең бастысы — халықтың табысын арттыру», деді Мәжілістің жалпы отырысында депутаттардың келісімімен Үкімет басшысы лауазымына қайта тағайындалған Асқар Мамин. Үкімет басшысы бұл міндеттерді экономиканы қарқынды дамыту арқылы орындауға болатындығын айтты. «Осы мақсатта экономиканы бәсекеге қабілеттілігін арттыру, инвестициялар тарту, жаңа технологияларды енгізу, жаңа жұмыс орындарын құру және тағы да басқа бағыттар бойынша тиімді шаралар іске асырылады. Осы стратегиялық міндеттерді іске асыруда Үкімет Парламентпен бірге үйлесімді әрі нәтижелі жұмыс істейтін болады», — деді Асқар Мамин.

МӘСЛИХАТ АЛДЫНДАҒЫ МІНДЕТТЕР АНЫҚТАЛДЫ

Алматы қаласының әкімі Бақытжан Сағынтаев жаңадан сайланған мәслихаттың алдына мегаполистегі өзекті мәселелерді айқындап берді.

VII шақырылымдағы қала мәслихатының бірінші сессиясында сөз сөйлеген Алматы әкімі Бақытжан Сағынтаев бірқатар өзекті міндеттерді атап өтті. Оларды шешуге мәслихат депутаттары мегаполис әкімдігімен

бірге кірісетін болады. Басты бағыттардың бірі — жұмыс орындарын құру. Алматы әкімінің тапсыруы бойынша қалада жұмыссыздықты азайту жөнінде Жол картасы әзірленуде. Негізгі мақсат — жұмыссыздық деңгейін алдағы бес жылда 5,1%-ға дейін төмендету. Сонымен қатар, орташа жалақыны 320 мың теңгеге дейін арттыру және 240 мыңнан астам жұмыс орнын құру. Бұдан да басқа шешімін күткен бірқатар мәселелер бәрі екендігі айтылды.

БЖЗҚ КОМИССИЯСЫ ТӨМЕНДЕТІЛДІ

БЖЗҚ жаңа қызметті іске қосты «2 қантарда қабылданған Заңға сәйкес салымшылар өз зейнетақы жинақтарының бір бөлігін басқаруға аудару алатын БЖЗҚ, Қазақстан Ұлттық банкі және инвестициялық портфельді басқарушылар арасындағы комиссиялық сыйақы, сондай-ақ оның шекті мөлшерінің деңгейі төмендеді.

Қабылданған түзетулерге сәйкес, БЖЗҚ үшін тек зейнетақы активтерінен комиссия құрылады. Сонымен бірге көрсетілген комиссиялық сыйақының шекті мөлшері 60%-ға — зейнетақы активтерінен айына 0,025% -дан 0,01% -ға дейін төмендетілді. Қазақстан Ұлттық банкі мен инвестициялық портфельді басқарушылар үшін шекті мәндрді белгілей отырып, инвестициялық кірістер бойынша комиссия қарастырылған. Инвестициялық кіріс бойынша нақты алынған комиссия

мөлшері қайта қаралып, жыл сайын белгіленіп отырады. Сонымен бірге, Қазақстан Ұлттық банкінің ұсынысымен оның комиссиялық сыйақының шекті мөлшері инвестициялық кірістің 73% — 7,5%-дан 2,0% дейін төмендетілді. Егер бұрын БЖЗҚ инвестициялық кірістен комиссия алған болса, онда жаңа талаптарға сәйкес сыйақы тікелей инвестициялық портфельді басқарушыға түседі. Бұл салымшыға инвестициялық портфельді басқарушының комиссиялық сыйақысы бақылауға мүмкіндік беріп, өзіне тиімді шарттарды таңдауға жағдай жасайды.

АЙЫППҰЛҒА ҒАНА АРҚА СҮЙЕУГЕ БОЛМАЙДЫ

Көшеде азаматтарға бетпердесіз жүргені үшін айыппұл салған дұрыс па? Бұл сұраққа Республикалық арнайы мониторинг тобы төрағасының орынбасары Рафаель Гасанов жауап берді

ма?» деген сұрақ қойылған болатын. Бұл сұраққа жауап берген Рафаель Гасанов ең алдымен елдегі бүкіл әкімдіктерге үндеу жолдады. «Тыңдаңыздар! Жазалаудан бұрын превенцияға жұмыс істеу керек.

Адамдарға алдымен түсіндірген абзал. Сұрақ дұрыс қойылып отыр. Өз басым азаматтарға жөнсіз айыппұл салына бермеуі керек деп есептеймін. Халық алдымен салық төлеп отыр. Сол салықтан олар (өкімдік қызметкерлер) айлық алады. Яғни, халыққа бас-көз жоқ айыппұл сала бермей, жадынамаларды таратып, түсіндірме жұмыстарын күшейткен абзал. Бір сөзбен ақпараттық түсіндіру жұмысы жаппай жүргізілуі керек. Алдымен түсінік қаздыру керек, болмаса бір рет ескерту жасаған дұрыс. Жазалау әдісіне салсақ, ендеше елдің жартысына айыппұл салайық. Бұл ақымақтық болар еді», — дейді Рафаель Гасанов.

НЫҒМАТУЛИН ЛАУАЗЫМЫН САҚТАП ҚАЛДЫ

Парламент Мәжілісінің жалпы отырысында Нұрлан Нығматулин Мәжіліс Төрағасы лауазымына қайта сайланды. Судай жаңа депутаттар жаңа төрағаны жасырын дауыс беру арқылы тандап алды.

«Нұрлан Нығматулин қалада да, министрлікте де, облыста да, партияда да, әкімшілікте де басшы қызметтерде болып, өмірдің үлкен сынағынан өтті. Елбасының сынына шыдас берген, қазақша айтқанда, от пен судан өткен тұлға. Нұрлан Нығматулиннің Мәжіліс Төрағасы ретіндегі қызметті танытқан талапшылдығын, іскерлігін, жауаптылығын біз алтыншы шақырылым кезінде өз көзімізбен көріп, күн сайын куә болып жүрдік»,

— деді депутат Сауытбек Абдраманов. Осы арада ол Нұрлан Зайроллаұлы кез келген тақырыпты жан-жақты зерттейтінін атап өтті. «Мәжіліс төрағасы қызметіне Нұрлан Нығматулиннің кандидатурасы ұсынылуы әділ әрі орын-

ды. Мен Парламентке сайланған барлық әріптестерімді, саяси партия фракциялар мүшелерін, Қазақстан халқы Ассамблеясынан сайланған депутаттарды осы кандидатураны қолдауға шақырамын», — деді С. Абрахманов. Сонымен қатар жалпы отырыс барысында «Ақ жол» партиясының төрағасы Азат Перуашев, Қазақстан Халық партиясының төрағасы Айқын Қоңыров Мәжіліс төрағасы лауазымына ұсынылған кандидатураны қолдады. Еске сала кетейік, 14 қаңтарда Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «Nur Otan» партиясы фракциясының отырысында Парламент Мәжілісіндегі партия фракциясының жетекшісі қызметіне Нұрлан Нығматулиннің кандидатурасын ұсынған болатын.

МӘЖІЛІС ТӨРАҒАСЫНЫҢ ОРЫНБАСАРЛАРЫ САЙЛАНДЫ

ҚР Парламенті Мәжілісі төрағасының орынбасарлары лауазымына Павел Казанцев пен Балайым Кесебаева сайланды.

Мәжілістің жалпы отырысы барысында Нұрлан Нығматулин өзінің орынбасарлары лауазымына Павел Казанцев пен Балайым Кесебаева кандидатурасын ұсынып, оны даус беру арқылы депутаттар бірауыздан қолдады. «Балайым Туғанбайқызы 6-шы шақырылым депутаты болған, тәжірибесі мол білікті заңгер. Көп жылдар бойы әділет органдарында қызмет атқарды. 6-шы шақырылымда Заңнама және сот-құқықтық реформа комитетінің мүшесі болды.

Заң шығару қызметіне белсенді қатысып, өзінің кәсіби шеберлігін көрсетті», — деді Мәжіліс Төрағасы. Нұрлан Нығматулин екінші орынбасары Павел Казанцевтің жергілікті атқарушы органдарда

жұмыс тәжірибесі мол екендігін, 6-шы шақырылым Парламент Мәжілісінің депутаты болғанын атап өтті. Сөйтіп еліміздің заң шығарушы жоғары орнындағы басты басшы орындар иелерін тапты.

МӘЖІЛІСТЕ ЖЕТІ КОМИТЕТ БЕКІТІЛДІ

ҚР Парламенті Мәжілісінің жеті тұрақты комитеті бекітілді. «Конституциямыздың 6-бабы 1-тармағына сәйкес, Мәжілістің тұрақты комитеттерінің саны жетіден аспауы керек.

«Бұрынғы 6-шы сайланған ҚР Парламенті Мәжілісінде мынадай 7 тұрақты комитет жұмыс

істеді: Аграрлық мәселелер комитеті, Әлеуметтік-мәдени даму комитеті, Заңнама және сот-құқықтық реформа комитеті, Қаржы және бюджет комитеті, Халықаралық істер, қорғаныс және қауіпсіздік комитеті, Экология мәселелері және табиғат пайдалану комитеті, Экономикалық реформа және өңірлік

даму комитеті», — деді Мәжіліс Төрағасы Нұрлан Нығматулин. Мәжіліс төрағасы әріптестерінен тұрақты комитеттердің саны мен атаулары бойынша пікірлері мен ұсыныстарын сұрады. Депутаттар бұған дейінгі тұрақты комитеттердің саны мен атауларын қолдап бірауыздан дауыс берді.

ДЕПУТАТТАРҒА КУӘЛІКТЕР МЕН ТӨСБЕЛГІЛЕР ТАПСЫРЫЛДЫ

ҚР Орталық сайлау комиссиясы 7-ші шақырылған ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаттарын тіркеді. Өйткені заңға сәйкес Парламент депутатының өкілеттігі оны Орталық сайлау комиссиясы Парламент депутаты ретінде тіркеген сәттен басталады.

«Сайланған депутаттарды тіркеу үшін заңнамамен көзделген барлық негіз бар. Осыған орай күн тәртібіне 7-ші шақырылған ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаттары тіркеу туралы мәселені шығарылды», — деді отырысты ашқан ҚР ОСК төрағасы Берік Имашев. ҚР ОСК мүшесі Анастасия Щегорцова «Сайлау туралы» Конституциялық заңның 97-1-бабының 5-тармағына сәйкес, депутаттық мандаттарды бөлу кезектілігі саяси партияның басшы органы сайлау қорытындысы жарияланған күннен бастап 10 күннен кешіктірмей айқындайтынын айтты.

«Ақ жол», «Nur Otan» және Қазақстанның халық партиясы саяси партияларының тиісті құжаттары осы жылдың 12 және 13 қаңтарында ҚР ОСК-ге ұсынылды. Сонымен қатар сайлау заңнамасы негізінде Нұр-Сұлтан қаласының аумақтық комиссиясы ОСК-ге Қазақстан халқы Ассамблеясы сайлайтын Мәжіліс депутаттарын сайлау бойынша дауыстарды санау хаттамасын ұсынды. Конституциялық заңның 98-бабына сәйкес, ОСК сайланған Мәжіліс депутаттарын тіркейді. Сайлау тура-

лы заңның 45-бабында ОСК сайланған Парламент депутаттарын 7 күн мерзім ішінде олардан Конституцияға және республика заңдарына сәйкес, Парламент депутаттарының мәртебесімен сай келмейтін өз міндеттерін доғару туралы жазбаша өтініштерін алғаннан кейін тіркейді деп белгіленген. Аталған өтініштер алынды. Сайлау заңнамасында ОСК әрбір депутатқа өзі белгілеген үлгідегі куәлік пен омырауға тағатын белгіні тапсыратыны көзделген», — деді ол.

Бұдан соң ҚР Орталық сайлау комиссиясының мүшелері қаулы жобасына бірауыздан дауыс беріп, ҚР ОСК төрағасы Берік Имашев жаңа сайланған Мәжіліс депутаттарына куәлік пен омырауға тағатын белгіні тапсырды.

7-ші шақырылған ҚР Парламенті Мәжілісіне еліміздегі 3 саяси партия және Қазақстан халқы Ассамблеясының кандидаттары депутат болды. Атап айтқанда, «Nur Otan» партиясы 76, «Ақ жол» Қазақстанның демократиялық партиясы 12, Қазақстанның халық партиясы 10 мандат иеленді. Сонымен қатар Қазақстан халқы Ассамблеясы атынан 9 депутат сайланды.

ПАРЛАМЕНТТІК ОППОЗИЦИЯ ЕКІ КОМИТЕТТІ БАСҚАРАДЫ

Соңғы сайлау нәтижесі мен заңға енгізілген өзгертулерге байланысты ҚР Парламенті Мәжілісінің 2 комитетін парламенттік оппозиция өкілдері басқаратын болды.

«ҚР Парламентінің комитеттері мен комиссиялары туралы заңның 7-бабына сәйкес, палата тұрақты комитеттерінің төрағалары Мәжіліс отырысында ашық немесе жасырын дауыс беру арқылы палата депутаттары жалпы санының дауысымен сайланады», — деді Мәжілістің жалпы отырысында палата Төрағасы Нұрлан Нығматулин. Осы ретте депутат Әлия Сапарова комитет төрағаларын ашық дауыс беруді ұсынып, қолдау тапты. «Парламенттік оппозиция мәселелері бойынша қабылданған заңнамаға сәйкес, мәжілістің кем дегенде бір тұрақты комитетінің төрағасы парламенттік оппо-

зициядан сайланады. Сонымен қатар, парламенттік оппозиция басқа да тұрақты комитеттердің төрағалары лауазымына кандидат ұсына алады. Осы жалпы отырысқа дейін парламенттік көпшілік және парламенттік оппозицияға кіретін партиялар фракцияларының басшыларының тиісті кеңестер өтті. Кеңес барысында келісілген шешімге сәйкес, Мәжілістің 2 комитеті — Аграрлық мәселелер («Ақ жол» Қазақстанның демократиялық партиясы) мен Экология мәселелері және табиғатты пайдалану комитеттерінің (Қазақстан халық партиясы) төрағалары парламенттік оппозициядан ұсынылды. Ал қалған 5 комитет төрағалары парламенттік көпшіліктен, яғни «Nur Otan» партиясы фракциясынан сайланады», — деді Мәжіліс төрағасы. Еске салсақ, ҚР Парламенті Мәжілісінің жалпы отырысында төменгі палатаның 7 тұрақты

комитетінің төрағалары сайланды. Мәжіліс төрағасы Нұрлан Нығматулиннің ұсынысымен: — Аграрлық мәселелер комитетіне парламенттік оппозициядан Ерлан Барлыбаев, («Ақ жол» Қазақстанның демократиялық партиясы) — Әлеуметтік-мәдени даму комитетіне Жәмила Нұрманбетова, — Заңнама және сот-құқықтық реформа комитетіне Қанат Мусин, — Халықаралық істер, қорғаныс және қауіпсіздік комитетіне Айгүл Құспан, — Қаржы және бюджет комитетіне Марат Құсайынов, — Экономикалық реформа және өңірлік даму комитетіне Альберт Рау, — Экология мәселелері және табиғат пайдалану комитетіне парламенттік оппозициядан Александр Милютин (Қазақстан халық партиясы) төраға болып сайланды.

МӘЖІЛІС ДЕПУТАТТАРЫ АНТ БЕРДІ

Елордада VII шақырылған Мәжілістің бірінші жалпы отырысы өтіп, қалыптасқан үрдіс бойынша жаңадан сайланған депутаттар Қазақстан халқына ант берді.

«Қазақстан халқына адал қызмет етуге, Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі мен тұтастығын нығайтуға, оның Конституциясы мен заңдарына қатаң бағынуға, депутаттың өзіме жүктелген мәртебелі міндеттерін адал атқаруға ант етемін», — деді

депутаттар Мәжілістің жалпы отырысында.

Еске салсақ, 7-ші шақырылған ҚР Парламенті Мәжілісінің толық құрамы белгілі болды. Жаңа Мәжілісте еліміздегі 3 саяси партия мен Қазақстан халқы Ассамблеясының кандидаттары мандатқа ие болды. ҚР Парламент Мәжілісінің толық құрамы жасақталды. Олардың ішінде «Қазақ үні» газеті мен порталын ашып, 20 жылдай басқарған белгілі ақын, журналист, қоғам қайраткері Қазыбек Иса да бар.

БІЗДІҢ АҢСАҒАН АРМАНЫМЫЗ, КӨЗДЕГЕН МАҚСАТЫМЫЗ НЕ ЕДІ?..

«Арманына жеткен, мақсатына жете алмаған Айша-Бибі».

Ханбибі Есенқарақызы

1. ҚОҒАМ БҰРЫНҒЫША ӨМІР СҮРГІСІ КЕЛМЕЙДІ немесе дауыл алдындағы тыныштық

«Перемен требуют наши сердца, Перемен требуют наши глаза, В нашем смехе, и в наших слезах, и в пульсации вен — Перемен! Мы ждем перемен!»

Виктор Цой

Сонымен, сайлау да өтті. Әрине, бәрі де әдеттегідей, бәрі де «сценарий бойынша» болды — билеуші партия «Нұр Отан» 70 пайыздан астам дауыс жинап, өзінің мызғымас (көрінетін) үстемдігін тағы да бір рет паш етті, қалғандар «қуыршақ» төрт партияның бұл жолы да бұрынғы екеуі — «Ақ жол» мен коммунистер ғана Парламентке өз өкілдерін өткізе алды. Үш партияның да құрамында қазақтың өзімен кететін ескі ауруынан — аңғалдығынан «билеушіге» де, «түбегейлі өзгеріс қажет» секілді әдемі сөзге ұста «билемеушілерге» де сеніп, «биліктің ішінен шалмасак болмайды» деген біраз ұлтшылдар да жүр. Отыз жылда халықты дәмелендіретін «2030», «2050» сияқты небір «сағым» бағдарламаларды жасаудың ұшығына шыққан биліктің бұл жолы да алдырмайтынын да, шалдырмайтынын да бәрінің іші біліп тұр, бірақ, құлшыныс өте күшті. Оның сырын бұрынғы ұлтшыл, бүгін «Нұр Отанның» атынан Мәжіліске жайғасқан саясаттанушы Айдоғ Сарым бейлау түсіндіреді: «Жаңа Парламент партиялық үкіметті жасақтайды. Үкіметтің бағдарламасы партиялық бағдарлама болады. Аймақтардағы мәслихаттар да партиялық мәслихат болмақшы. Аймақтардағы партиялық бағдарламалар да партиялық болмақ. Бұл партиялық-парламенттік жүйенің орасан зор күшеюі».

Бұл жүйеге не үшін көшпекшіміз? «Біз отыз жылдан кейін бүгін тағы да өтпелі кезеңге келдік. Бізді тағы да формациялық транзит күтіп отыр. Біз мұнайлы-шикізаттық экономикадан жаңа, адам мен адам энергиясына негізделген экономикаға аяқ басамыз».

Айдос ащы ақиқаттан аттап кете алмапты, бірақ, жасаған қорытындысы қате — біз 30 жыл бұрынғы орнымызға қайта айрылып келген жөңкіл, біз кем дегенде 60 жыл артқа кеттік! «Өйткені өз елінде, өз топырағында қазақтан абыройсыз, қазақтан құнсыз, қазақтан арзан адам болмай тұр — дейді қоғам қайраткері Сәуле Мешітбайқызы. — Үй жалдап қаштырбай жүрген кім — қазақ, Несіесін төлей алмай шырылдап жүрген кім — қазақ! Өзге ұлтпен жанжалдасып қалса соттала-

тын кім — қазақ! Жаңа Өзенде оққа ұшқан кім — қазақ! Тілім деп шырылдап жүрген кім — қазақ. Жерім сатылмасын деп жүрген кім — қазақ. Қазақ... Қазақ... Неге бұлай деп билікке қарасаң, онда отырғанның да бәрі дерлік қазақ. Онда неге болып жүрміз өзгелерге мазақ..?!»

Дұрыс айтады, адам баласының ең басты құндылықтарында — денсаулық, білім, жұмыс пен баспанада біз тегін білім алған әрбір жас маман бірден жұмысқа орналастырылып, үш жыл ішінде тегін пәтермен қамтамасыз етілетін (кәзіргі жастар сенбейтін сөз) кеңес кезеңіне маңайлай алмай да қалдық. Ол кезде жұмыссыздық пен баспанасыздық дегенді білмейтін халықтың денсаулығы да жақсы еді. Ал, бүгін қай қала, ауылға барсаңыз да қолында тұрақты жұмысы, басында баспанасы жоқтықтан үйлене алмай жүрген Тәуелсіздік құрдаларынан инсульт алған науқастарға тола ауруханасын көресіз.

Жағдайдың дәл осындай екенін көріп отырған, тісі саясатпен сарғайған Сарым бейлау тұжырымдайды: «Қоғам ояны, ол бір қалыптан шаршап-шалдығып, екінші бір жаңа, бұрын-соңды болмаған қалыпты аңсап отыр». Мәселе осында! Тұрып қалған су сияқты отыз жыл бойы өзгермей, саси бастаған қалыптан шаршаған қоғамға өзгеріс қажет, ауадай қажет! Көпшілік кешегі сайлаудан сол өзгерісті Құдайдай күтіп, үміттеніп отыр еді, билік оның көңілін су сепкендей басты, тағы да «артық еткіміз келген, бәрібір бұрынғыдай болып шықты» (В.Черномырдин). Елімізде бүгін «төменгі жақ ескіше өмір сүргісі келмейтін, жоғары жақ жаңаша басқара алмайтын» деп, Ленин тайға таңба басқандай сипаттап кеткен революция қарсаңындағы жағдай қалыптасып тұр. Біз оның аяғы еліміз өзгеге бодан болуға немесе ыдырап кетуге апарып соғуы әбден мүмкін деп болжамдауға мәжбүрміз.

Бұл қауіп туралы сонау 2004-2005 жылдары-ақ марқұм Алтынбек Сәрсенбаев айтса, Әзімбай Ғали «Контуры национальной идеологии и политики» деген кітабында «При первом серьезном политическом кризисе наша страна может распасться» деп жазған болатын... Осылай ойлайтын тек саясаткерлер немесе өзін «дауасыз оптимист» санай тұра осындай түйін жасауға мәжбүр біз ғана болсақ мейлі еді ғой, өкінішке қарай, ондай адам өте көп. Сол көптің ойын Сәуле Мешітбайқызы бірін күн бұрын бейлау жеткізді: «Соңғы уақытта мені қатты толғандырып жүрген дүниенің бірі — ел болып қала аламыз ба, жоқ әлде, жер бетінен

қабақтай көшіп жоғаламыз ба деген ой».

Және бұл қауіпті дәлелдейтін жемқорлықтың шектен шығуы (ең ұзақ, 623 жыл жасаған Осман империясын күйреткен де осы мерез болғанын ұмытпайық) мен «мемлекет күйреуге жақындаған сайын оның зандары нақұрыстан түсетіні» (Тацит) секілді айқын белгі жетіп артылады. Сондықтан, іс жүзінде 31 жылдан бері ауыспаған билік ертелі-кеш ауысқанда «Қазақстан» деген ел саяси картада қалса, өзіміз риза боламыз...

Әлеуметтік жағдайымыз жоғарыдағыдай болғанда, 2008 жылы кірген дағдарыстан әлі шыға алмай келе жатқан еліміздің экономикалық ахуалы қандай екенін бәріңіз де жақсы білесіздер, сондықтан екі-үш дерек пен дәйек қана келтіре кетейік: біз 1991 жылдың көрсеткіштерінің ішінен өндірілген мұнай көлемі жағынан ғана озіміз. (Және 10 000 адамға шаққанда адам өлімінің санынан. Ал, жасөспірімдер арасындағы «суицид» деген сұмдық жөнінен Азияның алдына шығып кеттік...)

Әлемдік тәжірибеде елдің жалпы ішкі өніміндегі (ЖІӨ) ғылымға бөлінген жылдық қаржы үлесі 3 пайызға жетпеген ел дамымайтыны анықталған. Ал, бізде бұл көрсеткіш 1991 жылдан бері бір де бір рет, «мұнай доллары» науадай құйылған 2000-2007 жылдары да, 0,30 пайызға жеткен емес, кейінгі жылдары 0,2-ден де төмен түсіп барады...

Стратегиялық, үдемелі индустриалдық-инновациялық даму (СИИД, УИИД) бағдарламаларымыздың, бірде Ә.Исекешев айтқан 50 млрд. доллар инвестицияның нәтижесі қандай? Көріп отырсыздар — 30 жылда ең болмаса заманауи бір де бір ірі зауыт ия фабрика, оны айта-сыз екі астананың арасына автотжол да сала алған жоқпыз. Бензиннің 30 пайызын Ресейден сатып аламыз... «Мұнайға қарап қалмаймыз, экономиканы артта қалдырамыз!» деген ұран мүлде ұмытылды. Ал, ұрандатудың орнына нақты іспен айналысқан Араб Әмірліктері шөл даланы жердегі

жұмаққа айналдырып үлгерді, жақында мұнай сатуды мүлде тоқтатады! Ғарыш агенттігін құрған олар Ертен Марсқа адам ұшырмақшы. Арабтар айтты ма — істейді. Нүрекең билікке келген 1989 жылы біз «көкте» едік, арабтар «жерде» еді, енді бүгін олар — көкте, біз — жердеміз...

Экономикамыздағы келеңсіздіктің бірінің бастауы кәсіпкер десек, ол біздің жоғарғы басшылықтың нарықтық экономиканың «шоковая терапия» түрін таңдағанында, атап айтқанда ауыл шаруашылығындағы талай білікті, халыққа жаны ашитын директор-төрағаның: «дұрысы — совхоздарды колхозға айналдырайық, онда жұмыс істейтін адамның бәрінің пайлық үлесін шығарайық, малда мұнша, техникада мұнша, жерде мұнша үлесің бар деп, тіпті оны ақшаға да шағып, мөрімізді басып, құжат ретінде қолдарына беріп қояйық, акционерлік қоғам дегеніміз осы емес пе, сол арқылы сағаттай сыртылдап жұмыс істеп тұрған механизмді бұзбайық» деген ұсынысын саналы түрде қабылдамағанында жатыр. Өнеркәсіпте де сол соқпақпен кеттік. Себебі, төрағаны билікке еткен өкіметінен қалған байлықты баурына басу үшін мемлекеттік меншік дегенді қалай да жойып, ондағының бәрін жеке меншікке ауыстыру керек болды. Соның арқасында ешқашан бизнес істемеген қаншама шенеунік бір күнде миллионер болып шыға келді, алды миллиардер болып жүр. «Балама жол болмады» емес болды, болғанда қандай — көз алдымызда реформасын ауыл шаруашылығын күрт көтеруден бастаған Қытайдың керемет үлгісі тұрды, тек біздің көргіміз келмеді. Қай реформа, жалпы, қай істің болсын мағынасы нәтижесінде ғой — 1988 жылы Қазақстанға «қаржы-несие сіздерден, технология бізден» деп келген Қытай (<https://kitap.kz/author/1987>) қайда бүгін, біз қайдамыз?... Сататын нәрсеміз таусылуға айналды, енді тек Жер қалды, Ұлттық компанияларды сатуды бастап та жібердік. Бірақ, экономикамыз әлі сол көтерем күйінде...

2. «ҚАНДАЙ ЕЛ ЕКЕНІН ДІ АЙТАЙЫН, БИ МЕН БЕКТЕРІН ДІ КӨРСЕТШІ!..»

«Ер үстінде қалғымасаң, Атқа қонып нең бар? Елдің қамын ойламансаң, Датқа болып нең бар?»

Саттар Ерубает

Біз бұндай күйге бір күнде тап болған жоқпыз — ол сонау 1991 жылдың 16-желтоқсанында басталған. «Істің қалай болмағы аяқталуынан емес, басталуынан белгілі болады» деген Абайдың даналығына тағы бір рет тәнті болмасқа амал жоқ — 1991 ж. 8-желтоқсанда заңды түрде таратылған елдің жұртында жалғыз қалған біз Тәуелсіздігімізді қай күні жарияласақ та өз еркімізде еді ғой? Біз оны алаңда қаны судай шашылған қазақ жастарының аруағын аяққа таптап («Аллаға жазсаң да, аруаққа жазба!» деген ұлағатты өсиетті ұмытпаңның, ісі алға басақты көріп едіңіз?) өзгеріс заңға тек 2011 жылы 11 қазанда ғана енгізілді. Бірақ, кеш еді, «нәтижеде» бүгін еліміздің Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінде ресми түрде әрқайсысы он солдатқа татитын 20 мыңнан астам діни фанат тіркеліпті, тіркелмегені қанша...

Екіншіден, 1992 жылдың 15 қаңтарында — не деген асығыстық! — түрлі діни ағымдарға есік-терезені аймақ-аймақтастаған ҚР «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заңын қабылдадық. Оның сойқан зардабы шыға бастаған соң 2009 жылы өзгерістер енгізбек болып едік, діни лоббидің «дүмі диірмен тартып», Конституциялық Кеңес «ұсыныс Конституцияға қайшы» деп кері қайтарды. Өзгеріс заңға тек 2011 жылы 11 қазанда ғана енгізілді. Бірақ, кеш еді, «нәтижеде» бүгін еліміздің Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінде ресми түрде әрқайсысы он солдатқа татитын 20 мыңнан астам діни фанат тіркеліпті, тіркелмегені қанша...

Ендеше, санаға емес түпсанаға бағынатындығы, сезімге байланатындығы себепті ең нәзік, ең қатерлі сала — діни сенімдегі алауыздық елді сына секілді қақ жармай тынбайтынын біле тұрып сондай заңды жазғандар мен қабылдағандардың ісін қалай бағалауымыз керек? «Ойламапты, білмей қапты» дейміз бе?

Үшіншіден, билік қазаққа тән, бірақ, сонау Токтамыс пен

Ақсақ Темір заманында болмаса, басқа уақытта тұмыстық деңгейден аспаған руға бөлінудің — жапондар мен кәрістерге ұқсап — нарықтың ұжымдық түрі секілді жақсы жағын пайдаланып, жаман жағын ыстық темір басып, жоюға тырысудың орнына оны одан бетер күшейтіп, мемлекеттік деңгейге көтеріп жіберді. Бүгін бір рудың 20 шақты ұл-қызы министр және соған пара-пар қызметте жүргенінің өзі-ақ соны дәлелдеп тұрған жоқ па?..

Төртіншіден, билік аз қазақты «жергілікті», «оралман» етіп тағы екіге бөлді. 1961 жылы жарты айда Қытайдан өткен 300 мың қазаққа ат қойып, айдар таппай-ақ, бар-жоғы екі аптаның ішінде кеңес өкіметі бәрінің басына баспана, алдына мал, қолына төлқұжатты үйіне әкеп бергенін көзіміз көріп еді... 1980-жылдардың аяғында қандастарымызды Моңғолиядан ұшақпен тасыған билігіміз бүгінгі таңда «соңғы көшті» іс жүзінде тоқтатты деуге болады. Енді отыз жылдан кейін түгелдей қытайға, өзбекке айналған бауырларды ат басындай алтын берем деп әкеле алмаймыз. Отыр ғой кәзір Түркиядан (жағдайы жақсы болса да) келмей түріктенген қырық мыңдай, Ресейден келмей орыстанған 1 миллиондай қазақ... Қиындықтан қорықпай Ауғанстаннан, Ираннан ұлттық келбетін жоғалтпағандар ғана келді.

2005 жылы Ораз Жандосовтан «сырттағы ресми 5 млн. қазақтың (шын мәнінде одан көп) 1 миллионы келмей-ақ қойсын, қалған 4 миллионын төрт жылға бөйкеліп, Ресейге, Қытайға шектара бойла орналастыра аламыз ба?» деп сұрағанымда, экономиканы бес саусағындай білетін азамат: «Вопросов нет, нужна только политическая воля!» деп еді...

Бесіншіден, бұрын қазақта жоқ қасыретке — тілден бөлінушілікке тап келдік. Биліктің 30 жылда қазақ тілін мемлекеттік етуге тырыспағанының кесірінен 2 миллионға жуық «орыстың қазақ» халқы пайда болды. Билікті де, байлықты да қолында ұстап отыр олар. Бұл мемлекет үшін өте қауіпті. Неге? Үйреншікті өмірінен айрылып қалмауға бола қазақтың Ұлттық мемлекетін құрғызбай отырған олар ертен Ел мен Жерді құрбандыққа шалып жібермесіне кім кепіл?.. Бір емес бірнеше рет қазақ тіліне қарсы қаулы қабылдаған, Жархаман Тұяқбай басқарған Мәжіліс депутаттарының ісін «халық қалаулыларының» халыққа деген жанашырлығы» дейміз бе, не дейміз?..

Алтыншыдан, енді «әліппеден екі бөліну» тұр. Тұтас қазақтілді болмаған халықтың әліппесін ауыстыру іс жүзінде орыстілді қазақты орыстың қатарына түркістілді бөліну заңдары деген сөз... Ең өкініштісі — латын әліппесі ешқандай дамудың кепілі емес! Ол жай ғана құрал. Әлемде ағылшын тілінің өзін мемлекеттік, ресми тіл ретінде қолданатын, халқының саны 100 млн. тұрғыннан астам 4 ел бар, тұрғыны 10 млн. адамнан астамы — 14, тұрғыны 1 млн. адамнан астамы — 17. Енді осыншама көп елдің ішінен дамыған елдер саны (қала-мемлекет Сингапурды қосқанда) — 5 ғана!

Жетіншіден, бүгінгі күннің ең басты мәселесі де осы, 2003 жылы жерді сауда нысанына айналдырған Жер кодексінің ұсынған Үкімет пен оны қабылдаған Парламент депутаттарының ісін қалай бағалауымыз керек? Бүгінгі ең дамыған ел Израильде жер мемлекет қарамағында, ал, біз неге «Жерді сатпасақ көгермейміз» дейміз?..

Неге бүгін билік, халықтың қамын ойлайтын болса, Жер кодексіне «қазақ жері ешкімге, Қазақстан азаматтарына да сатылмайды, шетелдіктерге, жалға да берілмейді» деген өзгерісті енгізудің көңілін біржолата тыныштатпайды? Жоқ әлде биыл, мораторийдің соңғы жылында күзге қарай халықтың 2016 жылғыдай тағы да көтерілгенін күтіп отыр ма?

Айтпақшы, көп аңқау қазақ «өзгеріс әкеледі» деп үміт артып отырған жаңа Мәжілістің қауқары осы мәселеде-ақ белгілі болады...

(Жалғасы келесі санда)

Өмірзақ АҚЖІПТ

■ ÖNER

1978 жылы ауылдан үлкен жеңгемнің бауыры Мышан келді. Жаңалығы сол — Партсъезде (XIX партсъезд атындағы колхоз, қазіргі Жамбыл ауылы) Зейнехан Құлабаева деген әйел Нарынқолда өткен Ұлы Қазан төңкерісінің 60 жылдығына байланысты аудандық байқауда домбыра тартудан бірінші орын алғанын айтты. Мышанның айтуынша, әйелдің керемет домбырашы, күйші екенін елден естіпті.

Бұл әңгіме мені қатты қызықтырды. Өйткені, Мышанның әкесі Мамытқан да мықты домбырашы екенін көзім көрсе, сарыбастаулық Мұқан да күй тартудың шебері екенін білетін едім. Мышанның мына жаңалығы мені ойландырды. Ақыры жолға шықтым. Ауыл шағын болғандықтан, домбырашы әйелдің үйін оңай тауып үйіне кіргенімде, орта бойлы, арық денелі, бидай өңдес, елудің ортасындағы әйел қарсы алды. Келген бұйымтайымды айтқанымда «іздегенің — мен, шырағым» деп қарсы алды. Бойында қарапайымдылық пен кішпайылдықтың нышаны бар Зейнехан апамен әңгімеміз тез өрбіді.

ЗЕЙНЕХАН күйші

— Мен 1925 жылы Жаркентте дүниеге келдім. Әкемнің әкесі Жайшыбек Айттың ішінде Қойсоймасы, оның ішінде Сайымбөлек екен. Ал әкемнің аты Рақымбай, шешеміз шағырдың қызы. Отбасымызда екі ағам, әпкем және мен төртеуміз болдық. Үйдің кенжесі болғандықтан, еркелеу өсіпін. Әкемнің інісі Қастай аға домбыра тартатын. Атақты домбырашы болмаса да, неше бір күйшілердің күйлерін мәнерлеп тартқанда, жан дүниенді елжіретіп жіберетін. Ағамның сол ықпалы менің домбыра ұстауыма әсері тиді. Және де өзімнің бауырларым да домбыра ұстауға бейім болса, мен де олардан қалыспай сегіз жасымда-ақ домбыра үйрендім. Күй шертуге шамам келді. Әсіресе, Қастай ағаның маған ниеті ауып, тартқан күйлеріме көңіл қоятын. Шешем де домбыра ұстағанымға қуанып, той-томалақтан тастамай ертіп жүретін. Он-он екі жаста күй тартып, ауылда «домбырашы қыз» атандым. Осындай жақсы күндердің бірінде әкемнің ағасының баласы Найысбайдың кенеттен қайтыс болуы бәрімізге ауыр тиді. Ағамыз отызға келіп, енді үйленбекші болып жүрген. Тойына небәрі үш-ақ күн қалғанда қуанышымыз су сепкендей басылып, кара жамылып қалдық. Онда мен он үштен он төртке шыққан кезім. Ағамыздың қайғысы ауыр тиді, ағамыздың ауылдан ұлап қалдық. Бір күні ауылдың үлкендері «Найысбай ағана арнап, бір күй тарт, шырағым» дегені. Үлкендердің сөзін жерге тастағым келмей, аз бөгелгенім бар. Ойыма әр нәрсе келді. Әйтсе де, қолыма домбыраны алып, маған деген жүрегімдегі тебіренісің мен мұңымды тартып шықтым. Мұны тыңдаған ағажеңгем ағыл-тегіл жылады, мен де жылап, ішімдегі бір шерімді тарқатқандай болдым. Бұл менің алғашқы күйім еді. Сол күннен бері ағам Найысбайдың аруағына арнаған күй болып қалды. Бұдан кейін ел ішіндегі талай күйшілердің күйлерін үйреніп, ел алдында тартып жүрдім. Біз отырған жер қалың қазақтың іші, салт-дәстүріміз бұзылмаған, ойын-сауықтың қайнаған ортасы болатын.

Жыл он екі ай той-томалақ үзілмейтін. Елдің көбі домбыра тартып, күй шертсе, асқақтатып ән де салатын. Бір жылдары Аттың тауындағы жайлауда Нұрмұқанбет деген кісінің Мендеке деген баласымен жүрт домбыра сайесіне түсірді. Сайыстың шарты бойынша әрқайсымыз жеті күй тартып, өнерімізді көрсету. Бірінші кезек маған тиіп, сайыстың шарты бойынша, жеті күйді қиналмай-ақ орындадым. Ол кезде он тоғызға шыққан кезім еді. Домбыра тартуда ысылып, талай күйшінің күйін тартып жүргенмін. Тартқан күйлерім елдің қошеметін аз болған жоқ. Кезек Мендекеге келгенде ол алғашқы күйде-ақ тартудан жаңылып, дұрыс бастай алмады. Тартқан күйлері өз деңгейінде болмағандықтан тыңдаған

жұрттан дегібер кетіп, күбір-күбір сөздер шықты. Оның үстіне Мендеке өзінің дұрыс бастамағанын түсінген болуы керек, кара терге түсіп, күйдің мәнісін кетірді. Тыңдаған жұрттың: «Бала бабында емес екен» деген сөздер де айтылып жатты. Оның себебі Мендеке ол кезде бар болғаны он алты жастағы жасөспірім болғандықтан қысылды ма, жоқ басқа да жағдай болды ма, еркін көсіле алмады. Мендекенің әлі ысылмағанын осында көрсетті. Оның бұл жағдайын байқаған жәкеңің туысы Токмұханбет қария Мендекенің қолынан домбырасын жұлып алды. Тыңдаған көпшілік шуылдап, «тартсын, аяғына дейін» деген сөздерге қария қарамай:

— Уа, халайық! Мына екі жасқа рахмет айтайық. Мен екеуіне арнап, «Ерке атаның» күйін тартып берейін, — деп, домбыраның құлағын бұрап, шанакты қағып-қағып жіберді де күй тиегін ағытты. Күмбірлеген күйдің үні жұрттың дабырлаған шуын басты. Үнсіз қалған тыңдаушыларға күй аяқталғанда ол кісі екеуімізге жақсы сөздерін айтып, жарыстың бәйгесінің жоралғысын маған жасады. Сол Токмұханбеттің Омархан деген баласы кейінгі жылдары Балқаш жақта тұрады деп естігенмін. Одан бері қанша өтті.

1952 жылы Күре ауданын Балықсу деген жердегі жайлауда тоғыз әйел алған Қожанбет руының Сақау тармағынан тарайтын Мергенбайдың балаларымен күй сайысына түскенім бар. Атадан балаға жалғасқан күйшілік дәстүр Мергенбайдың балаларына да қонған. Бәрі күйші, әрі домбырашы екенін елден естісем, Мергенбайдың өзі де атағы алысқа кеткен домбырашы деп ел айтатын. Біздің өнерімізді тамашалауға жиналғандар көп болды. Жайлау төрі күйге бөленді десем

артық болмас, сол күні мен жетпіс екі күй тартқаным есімде. Күй артынан күй төгіліп, неше бір күйшілердің күйі тартылды. Мергенбайдың балалары да бар өнерлерін салып, төкпе күй мен шертпе күйлерді шертті. Мықты да шебер орындаушы екендіктерін олар да көрсетті. Сайыста мен жеңіп, елдің құрметіне бөлендім. Осындай күндерді бастан кешіріп жүргенде, 1962 жылы Қытайдан өмізімнің атамекемізге оралдық. Бес жыл колхозда сауыншы болып, кейін ауылда колхозшы болып жұмыс істедім. Бес балам бар. Күйеуімнің аты Оразақын, елі — Бәймен. Бұл жақта тіршіліктің қамымен кеттік. Домбыра жайына қалып, ауылдағы басқосуды, күй тартқаным болмаса, көбі ұмыт болды, — деді апай.

Мен сөз арасында сарыбастаулық күйші Мұқан ағаны танысыз ба деп сұрағанымда: «Құдай-ау, Мұқанды танимын ғой. Біздер аржақта бірге жүргенде бір үйде кездесіп қалдық. Сонда отырған көпшілік екеуімізге домбыра тартқызғаны бар. Одан бері отыз-қырық жылдың жүзі болды. Аман ба, бар ма?», — деді.

— Бар, аман, — дедім.

Апаймен әңгімемізді аяқтаған соң, «қандай күй тартасыз?» дегенімде, домбырасын қолына алды. «Аржақта жүргенде Қызай Тілемісі деген күйші болыпты, сол кісінің «Кертөлғауы» деп, домбырасын қолға алды. Бұдан кейін атақты күйші Қожақенді түрмеде, ел көмір басып, Қожақенді күйін, тас Сары Асанқожаның «Баласын жоқтауы», Құрманның ішінде елшібай Әйнебектің «Боз інгені» және өзінің он төрт жасында ағасы Найысбайға арнап тартқан күйін тартты. Осы кезде орта жастағы жігіт ағасы кіріп, әңгімемізге араласты. «Атым Батырхан осы кісінің баласымыз»- деді. Зейнехан апай қолындағы домбырасын Батырханға бергенде, «мен «Қожекенің «Күй шақырығын» тартып берейін» деді. Күй аяқталғанда Зейнехан апай «Қасеннің күйін» орындаса, Батырхан «Бөлтіріктің термесін» тартты. Екі домбырашының күйіне сүйсіне тыңдаған кейін апамыз, «Біржанның», «Сараның», «Жиреншенің», «Сақау кыздың», қырғыз Асанәлінің, халық күйі «Аққуды», «Қызайдың шертпесін», «Қос келіншектің» және «Таңжарықтың» күйлерін тартып, «денсаулығым болмай жүр, көбін ұмытып қалыптым, ертеректе келгенде шіркін...», — деп, домбыраны жанына қойды. Мен Зейнехан апайдың фортның күйлерін сол уақытта магнитофон таспасына түсіріп отырдым. Көптен бері іздегенім табылғандай қуанып, жолға шықтым. Ойым он сақ болып, домбырашы апамызға қатты риза болып, ел ішінде неше бір таланттың еленбей қалғаны жүрегіме батты. Күнделікті радиодан беріліп жатқан көп күйлерден бөлек, Жетісу мен Шығыс Түркістандағы қазақтарда керемет дүлдүл күйшілер болғанына осыдан кейін көзім жетті. Бірақ оларды зерттеп, насихаттайтындар ол уақытта жоқтың қасы екеніне іштей күйіндім. Зейнехан Құлабаева сияқты ел ішінде дарынды күйшілердің жарыққа шықпай қалғаны ізденуші мен зерттеушіні жоқтығынан танылмай жатқаны өкініш әкелді. Сол сапардан кейін күйші апай туралы біраз жылдан кейін «Айқын» газетіне жаздым. Ол бірақ тым кеш еді. Өйткені, ол кісі өмірден ертерек өтіп кеткен болатын. Зейнехан Құлабаеваның дарынды күйші болғандығы жөніндегі 1978 жылдары менің магнитофон таспасына түсірілген күйлері оған дәлел болып қалды. Және де сарыбастаулық күйші Мұқан Нұрсқанұлының онымен домбыра тартысқанын растайтын әңгімесі ғана. Екеуі де заманында белгілі күйші болғандығымен елге кең танылмай қалған таланттар екеніне кейін көзім жетті. Амал не қолда бар алтынның қадірін кей жағдайда білмей де жатамыз. Соның бірі Зейнехан Құлабаева еді. Қарапайым жан бір тасада қалғанын мен де кеш түсіндім.

Жексен АЛПАРТЕГІ,
журналист

(Жалғасы. Басы өткен сандарда)

Қазақша оқу жер бауырлап мешел күйінде жатқан зар заманында орыс тілін төбеге шығарып, орыс оқуына табынған Абай хәкімнің өзі интернатта оқып жатқан талай қазақ баласының «Ойында жоқ олардың, Шариғатқа шаласы» екенін ескерткенін неге естен шығардық? Өз тілінен жерінгендер я тілмаш, я адвокат болуын болар, бірақ туған халқының жоғын жоқтап, мұның мұндайтын «Ойында жоқ олардың, Салтыков пен Толстой» бола алмайтынын неге парықтаймыз?!

Ойды ой қозғайды. Менің аталарымның бірі Бекмұхамбет қалпе де (1845-1920) ұлы Абаймен түйдей құрдас, ол да ағартушы болатын. Бөкейліктегі Хан Ордасында

ҰЛТТЫҢ ҰЛЫ ҰСТАЗЫ

(АҒАРТУШЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕҢБЕКТЕРІ ХАҚЫНДА)

ауыл мектебінде оқыған. Сопылыққа ден қойған. Кезіндегі башқұрттардың бас қаласы Стерлитамаққа барып, пірдің қолын алып, Камеледден хазіреттің медресесін бітірген. Қажылық борышын атқарған. Мүмкіндігінше шариғат оқуын жалғастырып, хазірет атанған. Бөкей Ордасы мен Астрахан губерниясының түйіскен жеріндегі Азғыр өңірінде 1870-1918 жылдар мектеп-медресе ашып, мешіт ұстап (олардың орны сақталған), ағартушылықпен айналысқан. Күні бүгінге дейін атамның Сүйіндік ауылындағы бейіт-мазарына ел зиярат етеді. Халық атын атымай, «қалпе» деп әулие тұтады. Сонда деймін де, өлкемізде өткен қаншама төре-сұланның, бай-бағланның аты-жөні есте қалмай, атамды көпке үлгі, жұртқа әулие тұтқызыған қандай құдірет? Сөйтсем, ол ұрпағын, қалың қауымын ана тілінде оқытқаны, тілін сындырып, дінін құрметтеуге үйреткен ғибраты екен! Күнбатыс Алашордасының қаншама сардарлары мен сарбаздары менің атамның алдын көрді, пір тұтып қолын алды. Ой-шыл ақын, діни қайраткер Ғұмар Қараш, қоғам және мемлекет қайраткері Сәйтқали Мейсен Жәнекешов... «Оқы, оқы және оқы» деген өсиеті, әр жүрекке имандылық дәнін еккен сауапты ісі ешқашан ұмытылмайды екен...

Ахаң қазақ арасындағы бастауыш мектептің мақсат-мүддесін де нақты айқындап береді: «Бастауыш мектептер оқығандар писар, учитель, фельдшер, адвокат, судия, инженер, агроном болам демей, ең әуелі, қазақша толық хат білетін дәрежеде болуын көздеу керек. Екінші, бастауыш мектептен үйренген білім әрі оқимын дегендерге негіз боларлық жағын көздеу керек. Егер де бастауыш мектептен оқып шыққандар ілгері оқымай, үйінде қалса, ұлт әдебиеті мен мәтбуғатының [баспасөз – Ә.Ф.] мүлкін пайдаланарлық дәрежелі біліммен қалсын. Әрі оқимын деген халде: мұсылманша оқыса, бастауыш мектеп оқуы артқы оқудың негізі болуға жарасын; орысша оқыса, орысша үйренудің қиындығын жеңілдетерлік демеу немесе негіз болуға жарасын».

Міне Ахаңның асыл ойы, осы ұлттық мақсат-мүдде бойынша бүгінгі қазақ қоғамына, жаңа Қазақстан болмысына Темірқазық етіп алар бағыт-бағдарды нұсқап тұр.

Бүгінгі таңда біздің қолымыздан келері бір-ақ шаруа, жалғыз рәуішті іс-әрекет – еліміздегі барлық бала, күллі шәкірт, ата-анасы қай ұлттың өкілі екеніне қарамастан, бастауыш білімді бір-ақ тілде – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілінде алуы және ол тегін болуы шарт. Ол үшін барлық мектепке дайындау орындары мен балабақшалар да бір-ақ тілде – Қазақстан

Республикасының мемлекеттік тілінде болуы міндетті. Өзге ұлт өкілдері мен олардың балалары қосымша оқу орындарында, тілдік үйірмелер мен жекесібілік мектептерде өз тілдерінде ақылы білім алуына кез келген Қазақстан азаматы ретінде құқылы.

Әрине, мұндай төңкерісті ұлттық матсат-мүддеге қол жеткізуіміз үшін Білім заңын құрала қарап, міндетті түрде «Мемлекеттік тіл туралы заң» қабылдауымызға тура келеді. «Темірді қызған кезінде соқ» деген, отыз жылға созылған рухани мимырт жолымызды жүріп өтуді тездететін, шын мәнінде қоғамымызда «Рухани жаңғыру» болып табылатын жаңа белесті кез келгеніне күмән жоқ.

Жазбамыздың басында сөзімізді Ахаңның «Ресей хәкіметі қол астындағы жұртының жазу-сызуы мен тілі бірдей болуына қалайды» деген пікірінен бастап едік, шынында ол әр мемлекеттің мүдде, заман талабы ғой деп, оған өкпелеуге болмайтынын айтқанбыз. Расында да, айналаға көз тігіп, мына дүбірлі дүниені бажайлап қарасаңыз да осы бір шындыққа көз жеткізесіз. Басқашы айтпағанда, туыс Өзбекстан мен көрші Қытайдағы жүздеген қазақ мектебі неге жабылды? Оның астарынан саясат іздеу, біреуге өкпелеу өнімсіз тірлік. Біріншіден, ол әр мемлекеттің өзінің ішкі ісі, өзіндік проблемасы; екіншіден, бұл әлемдік үрдіс, жаһанданған заманның өзекті проблемасы екенін де ұққанымыз абзал.

Бұдан бір ғасыр бұрын тара қазақша үш жылдық бастауыш мектепке заар болған Ахаң – Ахмет Байтұрсынұлы ауыл (қыр) мектептерінде «оқуға керек құрал жоқ, тәртіп [жүйе – Ә.Ф.] жоқ, мөлшер жоқ, жоспар жоқ» деп сынап отырып, «екіншісінде, яғни орысша школдарда тәртіп те бар, құралдар да сай, мөлшер, жоспар – бәрі бар», бірақ сонысына қарай пайдасы аз дейді. Ақ патшаның қорлық-зорлығын да, қызылдардың қырғынын да бастан кешіп, көзбен көрген ұстаздардың ұстазын көріпкел көреген демеске шарамыз жоқ, ол бүгінгі XXI ғасырдың заманауи қазағының да тірлік-тынысын дәлме-дәл кейіптейді: «Олардың [школаның. – Ә.Ф.] пайдасын кемітіп отырған бір-ақ нәрсе: қазақты орысқа аудармаш деген пікір бұлдіріп отырған. Сол школалар арқылы қазақ тілін жоғалтып, орыс тіліне түсіреміз дейді; қазақ тұтынып отырған араб хәрпін тастатып, орыс хәрпін алдырамыз дейді. Сол үшін әуелі балалар ана тілімен оқымай, орыс тілімен оқысын; ана тілімен оқыса да орыс хәрпімен оқысын дейді. Сол үшін біреулері ана тілінде оқып аты болу үшін қазақ тілінде орыс хәрпі[мен] басылған кітаптардан бастап оқытып, әрірек барған соң кілең орысшаға түспек керек дейді. Бұлар ептеп қайырмаушылардың жолы.

Біреулері еп-септі қойып, бірден орысша оқыту керек дейді» («Қазақ» газеті, 1914 жыл, 9 май, №61).

Ағартушы осы «ептеп қайырмаушылардың» қақпанынан құтылу үшін, алдымен өзіне-өзі «Қазақ бастауыш мектебіне не керек?» деген төте сұрақ қояды да, артынша өзі шығарып отырған газетіне «Мектеп керектері» атты мақала жазып («Қазақ» газеті, 1914 жыл, 17 май, №62), көкейкесті сұрақтарға жауап беруге тырысады.

Расында да осы қазақ бастауыш мектебіне не керек?! Өзге ұлттың қам-қарекетін өздеріне ысыра қойып, бір сәт шындықтың бетіне тура қарап, ақиқатын ашық айтайықшы. Жалбыр тонға жайылған жабысқақ биттей отыз жыл бойы арыла алмайтындай орыс оқуы несімен әулие?! Сиам егіздеріндей орыс тіліне немеге кіндігімізбен байланып қалдық?! Ұлан-ғайыр қазақ даласының түкпір-түкпіріндегі бір түйір орысы жоқ жерлердегі аралас мектептер кімге дәру, неге зәру?! Әлде бұл елден ерек қазақ пен қырғыздың басына келген нәубет пе?! Қазақтың үш жүзіндей, ошақтың үш бұтындай славян ағайындары жан-жүрек біттеріп қашып жатқандар, біздің өз еркімізбен, шын пейілімізбен аю-құшаққа құлауымыздың сыры неде?! Шынымен осы қазаққа не керек?!

Ахаңша айтсақ, қазақ мектебіне сол XX ғасыр басында, тіптен қазір де үш-ақ нәрсе керек екен.

Біріншіден – мұғалім («Мектептің жаны – мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектебі һәм сондай болмақшы... Ең әуелі мектепке керекі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, оқыта білетін мұғалім»).

Екіншіден – оқулық («Оқыту ісіне керек құралдар қолайлы һәм сайлы болу керек... Істің толық жақсы болуына құралдар сайлы һәм жақсы болуы шарт»).

Үшіншіден – жүйелі бағдарлама («Мектепке керекі белгіленген программа. [Оқытудың] үлгісі я мерзімді өлшеуі боларға керек... Үйрететін нәрселердің кесімі-пішімі болуға тиіс. Сол пішім программа деп аталады»).

Ал екінші керек – оқу құралдардың өзін Ахаң тағы екіге ажыратады: 1) пұлға табылатын һәм 2) пұлға табылмайтын заттар.

Алғашқы пұлға табылатын заттар: қалам, қағаз, қара сия, сауыт, отыруға керек нәрселер (яғни, парта, үстелдер). Бүгінгі заманның пұлға табылатын нәрселері – ғимарат (екі, тіптен үш ауысыммен оқымас үшін), компьютер, қолжетімді ғаламтор... Ертеңгі өскелең заман бұдан басқа да керектерді алдымызға тартпақ. Бір өкінішті қап дегізері – сол пұлғыңыздың өзі табылмай тұрғандығы!..

Келесі «қазірде пұлға табылмайтын: қазақ мектебінде қазақ тілінде оқытуға

керек кітаптар. Өткен нөмірде қазақ бастауыш мектебінде үйретілетін білімдер мынау дедік: оқу, жазу, дін, ұлт тілі, ұлт тарихы, есеп, шаруа-кәсіп, жағрафия, жаратылыс жайы. Осыларды үйретуге керек кітаптар қазақ тілінде жоқ. Міне, қазір іздесек ақшаға табылмайтын құралдар осы. Осыларды дүниеге шығару керек» («Қазақ» газеті, 1914 жыл, 17 май, №62).

3. ОҚУЛЫҚ

Тон жағасыз, ел ағасыз болмайды. Болашағынан үміті бар ұлт ұлыларын туғызбай тағы тұра алмайды. Өткен ғасыр басында ұлтым, жұртым деп атқа қонған Алаш арыстары арасынан қазақтың бағына туған қос бірдей Ағартушы бел шешіп, білек сыбанып, осы ақша-пұлға табылмайтын құралдарды – алғашқы қазақты оқулықтарды дүниеге шығарды.

Жоқтан бар жасап, тыңға түрен салған алғашқы ұлы ұстаз Ахмет Байтұрсынұлы астана Орынборда өзінің үш кітаптан тұратын «Тіл-құрал» һәм «Әдебиет танытқыш» сынды оқулықтарымен қазақ қоғамдық ғылымдарының іргетасын қаласа, одан бір мүшел кейін туған энциклопедист-ғалым, ұлтының тән дауасы мен жан жарасының шипагері Халел Досмұхамедұлы астана Тәшкенде жалғыз өзі жанталаса жүріп «Табиғат тану», «Адамның тән тірлігі», үш томдық «Жануарлар» атты тұңғыш төл оқулықтарымен қазақ жаратылыс тану ғылымын аяғын тұрғызып, төл терминологиясын (пән сөздерін) қалыптастырды. Олардың ізін қуған шәкірт-түстастар, ұлт жанашырлары ғылым-білімнің әр саласы бойынша оқулық түзіп, төл дүниені тудыруға талапанып, қолдарына қалам ала бастаған болатын...

Құдай бұны көп көргендей, қазақ зиялыларының басына тағы да кезекті ала бұлт үйірлі. 1925 жылдың қыркүйегінде Мәскеуден арнайы тапсырмамен астана Қызылордаға табаны тиген Ф.Голощекин өзімен бірге алапат алақұйын дауыл ала келді. Шыбынша қырылған, азып-тозып, босқыншылыққа ұшыраған қалың қазақ «ораза-намаз тоқтықта» деп, азғантай қазақы оқу-білімінен айырылды. Жетімдер үйі мен интернаттың қара нанын місе тұтқан міскіндерге енді қандай оқу болса да бәрібір еді. Көлігін енді-енді сайлай бастаған ұлттық білім көші тоқырап, мүлдем тоқталды. «Халық жаулары» жазған төл оқулықтарды тұтынуға тыйым салынды, қолда бар қолданыстағылары жиналып алып өртелді. Олардың орнын шекесінде «Барлық елдердің пролетарлары, бірігіңдер!» ұранды дүмбілез оқулықтар басты... «Ептеп қайырмаушылар», әсіресе Тыңға түрен салған Н.Хрущевтің заманында етіп-теріп қойған, қазақ балаларын мұрнынан тізіп бірден орысша оқуға көшірді. Дүркін-дүркін соққан сол дауыл-аждаһалар басын жұтып, күшігінде таланған қазақ қауымы басқа тиген таяқтан сабақ алмады әлі күнге мемлекеттік тіл орнықпай, бірыңғай ұлттық қазақ мектебі мәселесі шешімін таппауы да осы сүйекке сіңіп, буынға түскен сан-сапат кеселдің зардабы.

Бір медет тұтарымыз, ұлт көсемдері, аласапыран заманда Алаш арыстары екен дән, төккен тер босқа кетпеді. Әсіресе, Ахмет Байтұрсынұлының ана тілін түрлеген, қазақ ұлттық мектебін қалыптастырған педагогикалық еңбектері «біз ұмытсақ та, тарих ұмытпайтын істер болды» (М.Әуезовтің бағасы). Өйткені, ол қазақтың жаны – ана тіліне қатысты еңбектер еді. Өйткені, ол балталаса да мұқалмайтын, қай заманның да ыстық-суығына төзімді кешенді, ер-тұрманы келісті қайталанбас туындылар еді.

Кешенді дейтініміз, Ахаң ана тілін қопара зерттеп, саты-сатымен, қазақы ұғым-түсінікпен туған тілдің бар ерекше қасиет-қадірін түгел ашыратып, оқырғанда береді. Алғашқы «Әліппелер» («Оқу құралы» атаулы) мен «Сауат ашқыштар» Ана Тілі Сарайының іргетасы болып төселсе, қабырғаларын «Тіл-құралмен» өріп тұрғызды, шатырын «Әліппе астары», «Тіл жұмсар», «Баяншылармен» жапты. «Әліппе» жайын өткен жолы сөз еткенбіз, ендігі әңгіме арқауы «Тіл – құралдар» туралы болмақ.

(Жалғасы бар)

Гарифолла ӘНЕС,
профессор

(Соңы. Басы өткен санда)

Әсіресе оның жазған «Молитва» деген өлеңі Ахматованың арқасы бар, халікелдің көзінде емес көңілінде, қазақ халқының Мәшһүр Жүсіпіндей ақындық дарынымен бірге қасиет қонған, болашақты меңгерген ерекше жан екендігінің дәлелі. Мына қараңызшы:

*Дай мне горькие годы недуга,
Здыханья, бессонницу, жар,
Отыми и ребенка, и друга,
И таинственный песенный дар –
Так молюсь за Твоей литургийей
После стольких томительных дней,
Чтобы туча над темной Россией
Стала облаком в славе лучей.*

Ахматованың бақытты кезеңдерінің бірі күйеуі Николай Гумилевпен үйленген соң Парижде барған сәті. Бұл ХХ ғасырдың

«Гунны – это моя радость, это мой витамин».

Бұл сөздердің авторы – орыстың оқымысты, тарихшы, ақын, аудармашы үлкен ғалымы Лев Гумилев. Анна Ахматова мен Николай Гумилевтың жалғыз ұлы.

Лев бала кезден әжесінің қолында өсті. 1929 жылы мектеп бітірген соң ғана шешесінің қолына Петроградқа келеді. Бұл кезде Анна Ахматова Николай Пунинмен отбасын құрған болатын. Үйдегі қолайсыздық, өгей әкенің үнсіздігі оның жанына батады. Осындай кезеңдердің бірінде ол өзі сұранып Орталық Азияға экспедицияға шығады. Әкесі Николай Африканы қалай ұнатса, баласы да Орталық Азияға соншалықты құштар болады. Мысалы Лев Гумилев өз күнделігінде ол туралы былай деп жазған:

«Смысл моей жизни был в том, чтобы

тыңдадым. Иә, Лев Николаевичтің өте құнды, мағыналы еңбектері баршылық. Әсіресе біз үшін өте маңыздысы «Происхождение Казахского этноса».

Л. Гумилев жайында басқа ғалымдардың жазғандары мен пікірлерін мен тәржімаламай түпнұсқа күйінде ұсынуды жөн көрдім:

Образование Казахского народа Л.Н. Гумилев (многие авторы такого же мнения) связывает непосредственно с улусом Джучи, его разделение на три орды: Белую, Синюю и Золотую. Интересно, что он сетует на то, что в западной историографии указываются только две орды: Белая и Золотая. Именно с Синей Ордой, занимавшей территорию от Тюмени до Мангышлака, связывает Л.Н. Гумилев происхождение казахского народа.

Л.Н. Гумилев внес свой неоценимый вклад в изучение истории этногенеза казахского народа, научно доказав, что кочевая цивилизация дала миру систему государственного управления на громадной территории Евразии.

К тому же Л.Н. Гумилев никогда не скрывал своего теплого отношения к казахам, как и к другим потомкам кочевых народов Евразии, утверждая, что между представителями российского и степного суперэтносов существует положительная комплиментарность, которой нет, к примеру, в отношениях русских и европейцев. Как говорил Л.Н. Гумилев в одном из интервью: «Лично мне, тесные контакты с казахами, татарами, узбеками показали, что дружить с этими народами просто. Надо лишь быть с ними искренними и уважать своеобразие их обычаев. Ведь сами они своей стией победы не навязывают».

Научное наследие Л.Н. Гумилева имеет непосредственное отношение и к истории и происхождению казахского народа. Гумилев глубоко и интересно исследовал историю его предков: хуннов, тюрков, кипчаков.

Л.Н. Гумилев көне тарих үшін де, ежелгі халық болған Қазақ халқы үшін де ұшан теңіз қызмет етті. Ол әлемдік ойшылдардың бірі де, бірігейі. Ол өзінің ғылыми зерттеулерінде Ұлы даладағы көшпенді халықтың әлемдік мәдениет пен тарихқа орасан үлес қосқан ұлы халық екендігін дәлелдеді. Сол үшін де 2001 жылының 5-ші маусымында тұңғыш президентіміз Елбасы Н. Назарбаевтың жарлығымен Еуразия университетіне осы тұлғаның аты берілді.

Өз басым Азамат ретінде ДУМА-дағы Никонен пен Жиринковский сияқты өзі суішкен құдығына түкіретін пенделерге – Қазақ елі жөнінде бір пікір білдірмес бұрын алдымен өз халқының тарихшы ғалымдарын оқып таныса деймін. Мысалы Л.Гумилев Қазақтар жайында:

«На основе сохранившихся кочевых семей, родов – как монголов, так и тюрков – стали образовываться племенные союзы – жузы. Алтай, Тарбагатай, Тянь-Шань в сочетании с прилегающими равнинами – этот разнообразный ландшафт был местом, где зародился казахский этнос и откуда, потом распространился на широкие, бескрайние степи Евразии, вплоть до Волги. Казах как этно-вышл из очень красивой, природно-богатой и благоустроенной страны... Хотя казахи, как народ, существовали, естественно и раньше. Все три Казахские жуза были объединены между собой политическими и культурными связями, и это была наиболее удобная форма для мирного существования кочевников в Степи».

Мұрнының астынан басқаны көре алмайтын кейбір шовинисттер Солтүстік Қазақстанға көз алартып жатқан бүгінгідей алмағайып заманда ұлты орыс болғанымен жаны қазақ ғалым Л.Н. Гумилевтің сөздері оларға ой салар деген үміттемін:

...истинная дружба народов возможно только при глубоком уважении к достоинству, чести, культуре, языку и истории каждого народа, широком общении между ними. Мы должны всячески способствовать дальнейшему расширению контактов национальных культур, их взаимному обогащению, их подъему и расцвету.

Р.С... в моих жилах тюркская кровь Джучи-хана, основателя Золотой Орды «Арсылан-Лев Гумилев».

ГУМИЛЕВТЕР – ЖОШЫ ХАННЫҢ ЖИЕНДЕРІ

басы-тын. Сенаның жағалауы, Шанз-Элизе триумфалдық арка, Эйфел мұнарасы, Лувр, Нотр Дам. Анна осы жолы әйгілі суретші, скульптор Амедео Модильянимен танысады. Бұл ғажап кездесу еді. Себебі екеуі де талант, екеуі де сұлу, екеуі де Парижде сырттан келген қонақтар. Модильяниді ол кезде ешкім білмейтін. Екеуі ылғи қол ұстасып қыдырғанды ұнататын бірақ отырмайтын. Себебі ол кезде отырғыштарға ақша төленетін. Ал, суретшінің қалтасында ақшасы болмайтын. Шын мәнінде суретшіні білу үшін, тану үшін ақын болу керек шығар. Ал, Аннаның сұлулығы болған жұзден астам суреттері мен эскиздері болған. Алайда, екіншіше орай, көп суреттері жоғалып кеткен. Әсіресе қызыл большевиктердің әскерлері ол ғажап суреттерден «самокрутка» жасап темекі орап шегетін... Ал қалғаны көшіп қонып жүргенде, НКВД-нің архивінде жоғалып кетті.

Бұл талантты екі ғашықтың тарихы. Екі дарынның бір-бірімен жолығуының арқасында әлем мәдениеті ұлы шығармаларға байыды. Әсіресе бейнелеу өнері мен әдебиет. Модильянидің досы дәрігер Поле Александрдың жеке коллекциясында он екі сурет нағыз әлемдік «Шедевр» және бұның көбі «НЮ». Бұл жайында Ахматова көп айтқан емес, алайда ақынның жазған мынандай естелігі бар:

...все, что происходило, было для нас обоим историей нашей жизни: его – одна короткая, моей – очень длинная. Дыхание искусства еще не облегло, не преобразило эти два существования, это должен был быть светлый, легкий, предвечерний час.

Ешкімнен қаймықпай, ешкімге бас имей, өмір бойы өзінің Азаматтығын, Адамдығын, Ақындығын аяқпай, арман Ахматованың қуанышынан қайғысы, өткен Ахматованың теріп жеген тарысынан тауқыметі көп өмір кешіпті. Тек Сталин өлгеннен кейін ғана Анна Ахматова халқына қайтып оралды. Оқырмандар да оны алақанына салды. Екі мәрте Нобель сыйлығына ұсынылды. Оксфорд университетінің құрметті докторы атағына ие болды. Бірақ, өмір бойы көрген азап пен тозақ жайлы ол былай деген:

«Категории времени гораздо сложнее, чем категории пространства. Этот день для вас был ужасен, но он был днем вашей жизни. И вы хотите, чтоб не только люди, но и день вернулся. И чтобы жизнь началась с того самого места, где ее прервали. Склеилось там, где ее разбудили топором. Но так не бывает. Справедливость, которая торжествует через много лет это же не справедливость, которую ваше сердце жаждало тогда. Да и сердце ваше не то...»

ЛЕВ ГУМИЛЕВ

Когда я начинал заниматься наукой, обратил к древним контактам народов, тюркам, монголам. Казалось эта проблематика вдали от современных проблем. И вдруг национальные отношения история межнациональных связей – вдруг – все это оказалось в центре всех интересов.

Николай Гумилев

Анна Ахматова

Лев Гумилев

восставить и воздать данные кочевым народам Азии, которых я искренне полюбил».

Орта Азияның аптап ыстығы, шөл дала, ақ шаңқан таулар, көк аспанға ұмтылған жасыл бақтар бәрі-бәрі де жас жігітке қатты әсер етеді. Ол осы экспедицияда жүріп парсы, өзбек, қазақ тілдерін үйрене бастайды. Алайда Петроградқа қайта келгенде Лев Гумилевті НКВД тұтқынға алады. Еш дәлелі болмаса да түрмеде бір жыл отырып шығады. Ақыры ақталған соң, келесі жылы ол Ленинградтағы университеттің тарих факультетіне оқуға түседі. Бұл Лев Гумилевтің ең бір таза, арманшыл, оқуға, білімге, өмірге, көк аспанды, поэзияға, сұлулыққа, аруға іңкәр шағы еді.

Бірде жас жігіт Шығыстану институтының кітапханасына әдеттегідей барады. Онда ол Ұлы Моңғол ғалымы Доржи Банзаровтың «Черная вера или Шаманство у Монголов» кітабын оқып отырғанда осы еңбек жайлы мәлімет сұраған қызбен танысады. Бұл кездесу екеуі үшін де тарихи кездесу болатын.

Лев Николаевич көңілімен іздеген, күткен аруын Шығыстану кітапханасындан жолықтарады. Бұл Моңғолиядан келген Очирын Намсрайжав болатын. Шығыстан келген сұлуға Лев бірден ғашық болады. Бұл суретші Модильяни мен Ахматованың кездесуіндей еді. Неваның жағалауы, тар да тарихи көшелерде екеуден екеуі біріесе Пушкин, біріесе Достоевский, біріесе болашақ жайлы әңгіме шертеді, ажырама досқа айналады.

*Чтоб навеки остаться угрюмым.
Чтобы стать веселей и нежней,
Чтобы впредь ни минуты не думать
О прекрасной татарской княжне,
Чтобы пенье мое и томление
Неожиданно вспомнила ты,
Возвращаю тебе отражение
Чужеземной твоей красоты.*

Өлен оқып біткен соң Лев Николаевич былай деді: «Я люблю Вас Намсрайжав, и пишу поэзии о Вас...».

*Коней отбивал я и верным их роздал,
Я много добычи в Китае достал;
Но где та добыча, то ведомо звездам
С коней и добычи я счастье не стаю,
Но ныне стою я при счастье на страже,
Я длинное к юрте приставил копьё –
В ней карие очи моей Намсрайджабы.
В ней черные косы, в ней счастье мое.*

Алайда тағдыр басқаша болды. Лев Гумилев тағы да сотталады. Бір қызығы, ол Норильскідегі түрмеде қазақ халқының дарынды ақыны Олжас Сүлейменовтың әкесі Омар Сүлейменовпен бір камерада отырады. Мерзімі біткен соң өз еркімен соғысқа сұранып кетеді. Берлинге жетеді. Алайда қайта келген соң 1949 жылы ол тағы да сотталады. Қазақстандағы КарЛАГ-та бір жыл өтеу жазасын өткізеді. Жалпы Лев Гумилев түрмеде жүрсе де жеті жыл ішінде өзінің үш томдық еңбегін жазып шықты. Солардың ішіндегі ең басты еңбегінің бірі «Древние тюрки» болатын.

Я бы мог гораздо больше сделать, если бы меня не держали 14 лет в лагерях и 14 лет под вылетели на ветер! Бұл Лев Гумилевтың жан айқайы еді.

Қатал тағдырдың қаһарына ұшыраса да, Лев Николаевич пен Очирын Намсрайжав бір-бірін ешқашан ұмытқан жоқ. Бұл оқиғалар кез келген көркем шығармаға арқау болатын тарих, тағдыр. Шын сүйген жанлардың көнер күндері бар екен. «Кебін киген калмес, кебенек киген келер» дегендей, екеуі арадан отыз жыл өткеннен кейін қайта кездеседі. Алайда бұл тым кеш келген және ұзақ күткен қауышу еді...

*Чтоб навеки не остаться угрюмым.
Чтобы стать веселей и нежней,
Чтобы впредь ни минуты не думать
О прекрасной татарской княжне,
Чтобы пенье мое и томление
Неожиданно вспомнила ты,
Возвращаю тебе отражение
Чужеземной твоей красоты.*

Бұл кеш есте қаларлық әдемі сәт болатын. Бір кезде Лев Николаевич сыртқа шығып кеткенде әйелі Наталья Викторовна қонағы Очирын Намсрайжавқа былай дейді:

«Вы знаете он однажды и во всю жизнь он любил только вас. Знали ли вы об этом?».

...каждый народ хранит в себе прошлое, и чтобы ладить с инородцами, надо уважать их этническую уникальность и предвидеть их реакцию на каждое необдуманное слово или поступок. Ведь сколько сегодня конфликтов происходит из-за взаимного непонимания или ложной уверенности, что все люди одинаковы.

Бұл ойда сол түні айтылған болатын. Ия, мақаламның басында жазғандай, мен осындай үлкен ғалымның лекциясын

– «Қызды кім айтпайды, қымызды кім ішпейді» деген сөз бар қазақта. Бұл – өмір заңы! Дей тұрсақта отағасы екеуіңіздің өмір жолдарыңыз қалай түйісті? Оған кім себепкер болды?

– Біздің өмір жолымыздың түйісуі тура осы қағидаға келіп тірелетіндей. Бұл өзі ұзағырақ әңгіме, оқырманды жалықтырып алмасам жоғалтқан. Біз екеуміз де – адам бағалған тағдырласпыз және бір өңірденбіз. Жерлеспіз. Яғни, Ақтөбе облысына қарасты Ырғыз ауданынанбыз. Әңгімеді әріден бастайын.

– Құлағымыз сізде...

– Ол кезде мен Ырғыз ауданының орталығындағы Ы.Алтынсарин атындағы орта мектепте мұғалім едім. Жұбайым аудандық комсомол комитетінің хатшысы болатын. Кейін аудандық атқару комитетінің бөлім меңгерушісі болды. Алты жарым жыл отастық. Жұбайым жол апатынан қаза болды. Есеңгіреп қалдым. Жанашыр жақындарыммен мектеп ұжымының, сондай-ақ жұбайымның туыстарының арқасында есімді жидым. Жылдық асы өткенше қара орнамал тартып, жоқтау айтып, аза тұттым. Одан кейін өмірге етене араласып кетуіме себеп болған – Тойған апам. Ол кісі сол кездегі аудандық басшыларының бірі – аудандық партия комитетінің идеология хатшысы болатын. Уақыт өте келе, сол кісілердің ортасында, яғни үлкен аға-апалармен бірге қонаққа шақырылатын болдым, бірге жүрдім. Міне, мен осындай ортаның үлгі-өнегесін алдым.

Жоғарыда айтқанымдай, жұбайымның жылы өткеннен кейін, бір күні үйге Тойған апам келді. Ол кісі – әңгімесін алыстан орағытып отырмайтын, тіпті, көңіліне де қарамай, бітең тіке айтатын, өткір, ер мінезді адам. Орындыққа жайғасып отырғаннан кейін: – Алматыда Уайдин деген жазушы жігіт бар, әйелі қайтыс болған, мен оны танымын, – деді. Қысқасы, ол кісінің әңгімесінен түсінгенім, апам Алматыдағы жоғары партия мектебінде оқып жүрген кезінде, ҚазМУ-да оқыған Үмбетбаймен жерлес ретінде араласып тұрыпты. Бір реті келгенде, Үкең менің апам елден балаларына ана, өзіне лайық жар табылса, отау құрғысы келетінін емеурінмен айтқан екен. Сонымен, бұл әңгіме «қызды кім айтпайды, қымызды кім ішпейді» дегендей сол күйінде қалды. Одан кейін де екі жыл сырғып өте шықты. Әлгі әңгімені ұмытпау бастаған кезі. Бір күні үйге тақсы араласқан жора-жолдастарымыздың әйелі келді. Байқаймын, бір әңгіме айтуға батылы жетпей тұрған секілді. Бұйымтайын сұрадым. Сөйтсем: бұдан екі жыл бұрынғы айтылған әңгіменің жаңғырығы болып шықты. Сол адам ауылға келген екен, – егер қарсы болмасаң, сені көргісі келеді, – деді.

– Ол адамыңыз Үмбеткең ғой?

– Иә, ертенің әлгі Жанғазы деген жолдасымыз Үкеңді ертіп үйге келді. Ол Үкеңнің туыс інісі болып келеді екен. Дастарқан басында Жанғазы әңгіменің майын тамыза отырып сөйледі де, Үкеңнің бүкіл болмыс-бітім мен қадір-қасиетін айтып, жете таныстырды. Мақтауын да жеткізді. «Айран сұрап келіп, шелегіңді жасырма» дегендей, әңгіменің аяғын тұрмыс құруға әкеп тіреді. Сонан соң, менен жауап күтті. Мен Жанғазыға қарап: «Үш жылдан бері мен көңіл айтып келген адамдарды ғана күтіп отырғанымды білесің ғой», – дедім. Үкең сезімнің адамы ғой, бірден түсінді де, кешірім сұрады. Әрі қарай ол әңгіме қозғалмады.

– Үмбетбай ағамыз сезімнен бұрын, әлпеттің адамы ғой...

– Иә, сөзіңіздің жаны бар. Мен ол кезде өзім жұмыс істейтін орта мектептің кәсіподақ ұйымының төрайымы болатынмын. Аудандық оқу бөлімі мектеп ұжымына демалыс орындарына жолдамаларды бөлетін. Көбінесе сондай жолдамаларды өткізе алмай, әлек болатын. Аудандық оқу

Мәриям АЛДАНҚЫЗЫ, педагог, Қаз ССР оқу-ағарту ісінің үздік қызметкері:

САБЫР – ОҒАН АЛЛАНЫҢ

Үмбетбай Уайдин – қарымды қаламгер, ұлағатты ұстаз, ғұмыры ғибратты ғалым, сатира сардары. Ол саналы ғұмырын ұлтымыздың ұлағатты ұрпағын тәрбиелеуге арнады. Сондай-ақ қазақ сатирасы мен журналистикасының өсіп-өркендеуіне һәм дамуына ерен еңбек сіңірді. Тырнақалды туындысынан бастап, ақтық демі біткенше, «Ендігісін айтпаймын», «Ішің білсін», «Қара көзілдірік», «Контейнермен келген кемпір», «Тілсіз қоңырау», «Быды-быды», «Нанайын ба, нанбайын ба?», «Пәлен-пәштуан», «Алло, бұл кім?», «Мәңгілік мәселе», «Сен кімге күлесің?», «Особая столичная простокваша», «Әдеп әлемі», «Біз осылай байыдық», «Сырымды айтайыншы», «Инабат иірімдері», «Өмірге құштарлық» тағы басқа сатиралық һәм публицистикалық кітаптар жазды. Әртүрлі тақырыпта жазған туындылары мен басылымдарға берген сұхбаттары қаншама жинақтарға енгізілді. Егер тірі болса, қазақ сатирасының қара нары 85 жасқа толар еді. Амал нешік, торқалы тойын өзі сүйген, еркелеген қалың елі – қазағымен бірге тойлауды тағдыр жазбапты. Осы мерейтойға орай біз жазушының жайы Мәриям жеңгеймен әңгіме-дүкен құрған едік.

бөліміндегі Кенжалы деген профком: «Мәриям, бір пүтевканы өзің ал, демалып кел, әбден жүдеп кеттің», – деп жанашырлық білдірді. Сол кезде Хайролла інім ҚазМУ-те жазғы сессияда, яғни, Алматыда болатын. «Барсаң, барайын» деп, туыстарыммен ақылдасып, пүтевканы алдым. Ырғыздан Алматыға пойыз жүрмейді. Сондықтан, Шалқарға келдім. Өйткені, онда жұбайымның немере ағалары тұратын. Кіші абысыныммен вокзалға билет алуға барсам, касса қасында балаларымен бірге Үкең тұр. Шалқарда апалары тұратын. Бірінші қайын-жұрты осы Шалқардан болатын. Соларға қыдырып келіп, енді қайтуға бет алыпты. Не керек, ертеңіне екеуміз бір вагонға міндік. Алматыға бірге келдік. Хайролла күтіп алды, жоспарымыз – жақын ағайымыздың үйіне қонып, ертеңіне демалыс үйіне бару еді. Пойыз кешкілік келеді. «Демалыс үйі бізге жақын, сол жақтан барасыңдар» деп қояр да қоймай, Үкең Хайролла екеумізді үйіне алып келді. Ертеңіне Хайролла екеуі мені «Просвешенец» демалыс үйіне апарып орналастырды. Ол жерде бір танысын кездестіріп: «Бұл ырғыздық сіңдің, сенімен аттас» деп сол кісінің қасына орналастырды. Сөйтсем, ол кісі Жақсылықова Мәриям деген – Ырғыздың қызы,

Дүкенбай Досжановтың жұбайы екен. Дүкенбайдың қарындасы Ләйлә (Сейтқазы Досымовтың жұбайы) Үкең тұратын үйдің 48 пәтерінде, Үкең 49 пәтерде тұрады екен. Бұны тағдыр дейміз бе, әлде Алланың бұйрығы дейміз бе? Қысқасы, «Құдайсыз қурай да сынбайды» деген – осы! Біріншіден, Мәриям апамыз Жерлесермен қатар оқыған; екіншіден, жерлес; үшіншіден, жазушы отбасы; төртіншіден, туған қайын сіңлісінің есіктес көршісі; яғни, бұл кісіні жақсы біледі екен. Бесіншіден, Үкең «осы қызды ойым бар» деп оңаша айтқан болуы керек. Апамыз тілі жеткенше, арамызға дәнекер болуға тырысты. Үкең екі-үш күн сайын балаларын

мей, өзі қарап отыр екен. Мәриям апамыз 24 күн бойы Үкең туралы, оның адамгершілігін, азаматтығын, барлық жағымды жақтарын айтып, біздің табысуымызға барынша тілектестігін білдірді. Әрине, маған да сенімі болған шығар. «Біздің жақтың қыздары сертіне берік болады, жарына адал болады» деген сияқты әңгіменен айтатын. Өзі демалуға ауруханадан шығып келген екен, бірер жылдан кейін марқұм болды. Ол кісінің жатқан жері жайлы, топырағы торқа болсын! Содан бастап менде жер құшағын аңсаудан гөрі, Үкең деген аяушылық сезімі, құрметтеу сезімі, қадірлеу сезімі оянды. Оның ауыртыпалығын көтерісіп, отауының

рұқсатын алып, одан Ырғыздағы сыйласып, дастарқандас болып жүрген ел ағаларының батасын алу үшін дастарқан жайдық. Ол кісілер: «Біреуің – осы елдің ұлысын, біреуің – осы елдің қызысын, қосақтарыңмен қоса ағарыңдар, елдің тілекшісі болыңдар, мақтанышы болыңдар» деп баталарын берді. Қайын ағаларым: «Бұрын келіміз едің, енді ұзатқан қызымыз боласын, жолың болсын» деп рұқсаттарын беріп шығарып салды. Ол ағалардың бәрі дерлік бақилық болды. Жандары жәннаттан болсын!

Сөйтп, көштің басын Алматыға бұрды. Жолшыбай бірнеше елді мекенге тоқтадық. Біреуін ғана айтайын, Үкеңнің қайын атасы, шалқарлық

ертп келіп тұрады. Көбіне өзінің тағдырын, балалық шағын, қазіргі жағдайын әңгімелейді. Мәриям апам да, арасында: «Айналайын, барып балаларға ыстық тамақ істеп беріп қайтшы» деп, мені ертіп жібереді. Сөйтп қайтаруға ұялапты. Барып

отын жағып, азаматқа жанашыр, ал балаларға ана болу парызы пайда болды. «Осы жауапкершілікті мойныма алуым керек» деген ниетпен ауылға қайттым. Арада екі ай уақыт өтті. Осы екі айда Хайроллааны ұйлендірдік. Жауапкершілікті алып,

тамақ істеп, шәй ішіп, әңгімені әрі қарай жалғастыра бердік. Ол кезде демалыстың уақыты – 24 күн. Әңгімені жағымды, қоныр дауыспен сабырмен айтады екен. Қанша сабырмен айтса да, басынан өткен киыншылығы, бала кезіндегі жетімдігі, кісі есігі, кейін өмір сүруге деген талпынысы – бәрі-бәрі мені бейжай қалдырмады. Қазіргі жағдайы тіпті алаңдатты: үш бала; зайыбы 1974 жылы қайтыс болған; науқас әйелінің күтімі; жас балалармен қалуы; одан бері арадағы екі жылда бір әйелмен бас қосқан екен. Өзінің айтуы бойынша, балаларының жағдайы болмай, 5-6 ай тұрып, оған рұқсат берген екен. Әуелгі ойына қайта оралып, елге алаңдана ғой. Жора-жолдастары да: «Кел, саған лайық адам бар, көр, сөйлес» деп шақырған көрінеді. Тұрмыс тауқыметі денсаулығына әсер етіп, қайта-қайта ауруханаға түсумен болыпты. Сонан соң, өзі арыз беріп жұмыстан шыққан екен. Сөйтп жүргенде, үлкен баласы Еркебұлан ауыр науқасқа шалдыққан. Ауруханада. Құралайды 1-2 сыныпта оқығанда №12 мектептің интернатына, ал Ерболды күні-түні қарайтын, демалыс күні алатын балабақшаға берген екен. Газет-журналға мақала беріп, соның қаламақұсымен амалдап, сонда да балаларын ешкімге бер-

шешім қабылдағанмен, оны орындау оңайға тиген жоқ. Себебі, мен қайтадан тұрмысқа шығамын деген ой үш ұйықтасам, түсіме енген еді. Осы үш жылда «осы адам саған лайық» деп, біреулердің байлығын, айлығын айтқан «жеңгетайлы» үйге дейін келген. Олардың ешқайсысына селт етпегенмін. Екі айдан кейін Үкеңдер: «Келеміз, оқу басталмай алып кетеміз» деп хабарласты. Мұндай шешім қабылдап, уәде еткенмен, бұны туыстарыма айтудың өзі қиын болды. Сонымен, уақыт жақындаған сайын, жұртқа тура қарай алмай, қылмыс жасаған адамдай күй кештім. Дегенмен, «шешінген судан тайынбас» дегендей, жеңгеме айту арқылы хабардар етіп, елді ақыры құлақтандырдық. Әсіресе, жұбайымның туыстарына айту қиын болды. Қойшы не керек, жеңгелері арқылы жұбайымның анасын, туған-туыстарын үйге шақырып, рұқсат сұрадым. Енемің құлағы ауыр еститін еді. Алдына апарып бір жеңгеміз «Мәриям рұқсат сұрайды, батаңды бересің бе?» деді. Әуелі түсінбей қалып, содан кейін жылады. «Қимағанмен, амалым бар ма?! Мәриямды қиса, Құдай баламды алмас еді ғой» деп батасын берді. Екеуміз көрісіп жыладық. Үкеңдер келген соң, шешемнің, ағаларымның

«Ленин орденді» теміржолшы Қалағанов Дәрменқұл әкеміздің батасын алуға үйіне келдік. Әкеміз өте бір парасатты адам екен. Өлгені тірілмесе де, өшкені жанғандай қарсы алып, батасын берді. Ол кісі 100-ге бірер жас жетпей қайтыс болды. Дүкеннен өткенінше маған туған әкемдей, мен туған қызындай болдым. Әлі күнге ұрпақтарымен араласып тұрамыз.

Ауылдан менің жеңгем мен Үкеңнің жеңгесі кішкентай бала-сыыммен ерді. Бәріміз пойызға міндік. Айтпақшы, «құда» болып келген досы дәрігер Биекенов Қалекеш: «Келінді алып бердім, енді, өзін ие бол» деп Алматыға ертерек қайтып кеткен. Пойыздан түсіп, таксимен үйге келсек, есік жабық, кілт жоқ. Көңіл жарты болып қалған адам, әрнәрсеге алаңдағыш болады ғой. Дегенмен, өзімді-өзім қайрап: «Сен осы үйдің есігін ашып, отын, шамын жағуға келдің ғой» деп өзіме қайрат бердім. Сөйтп, кілт табылғанша, үйдің жанындағы «Көктем» дүкеніне жеңгемді ертіп барып, тамақ пісіретін қазан, бірнеше тәрелке, кесе, қасық сатып әкеліп, сол минутта сол үйдің отын жағуға кірісіп кеттім. Бұл – 1978 жыл болатын. Содан бастап Үкеңмен 40 жыл отастық, енді артындағы шырақшысы болып отырған жайым бар.

– Бір романға жүк болатындай әңгіме айтқыңыз. Енді ол кісінің туған жері, айтқан тегі туралы да айта кетесіз?

– Үмбетбай Уайдаұлы 1935 жылдың 10 қарашасында Ақтөбе облысының Ырғыз ауданына қарасты «Жаныс би» ауылында дүниеге келген. Бұл ауыл бұрын «Жана құрылыс», ал Кеңес дәуірі кезінде Калинин совхозының 2 фермасы аталған. Қазір «Жаныс би» ауылы деп аталады. Бұл ауылда «Жаныс тамы» деп аталатын XIX ғасырда салынған мавзолей бар. Жаныс деген кісі би болған екен. Батыр болған. Үкеңдердің тікелей бабасы болып келеді. Ол кісінің атын атамау үшін, «Қызыл там» аталып кеткен екен. Себебі, күйдірген қызыл кірпіштен салдырған. Мемлекеттік қорғауда болып, соңғы жылдары күрделі жөндеуден өткізілді. Ауылдың батыс жағында, төбеде орналасқан, сол ауылды әруағымен қолдап, қорғап тұрғандай алыстан көрінеді. Үкеңнің әке-шешесі, аталары, бақилық болған туыстары сол зиратта жатыр. Барған сайын, Бабаның басына барып, зиярат етеміз. Осы Жаныс

В Казахстане не утихают споры о переходе казахского языка на латинский алфавит. После вмешательства президента К.Токаева начался новый этап обсуждения латинизации. Вместо анализа первоначальных неграмотных вариантов латиницы теперь стали обсуждать и другие проблемы: языковой вопрос перешел на более качественный уровень и сохраняет свою актуальность. По этому вопросу несколько раз высказался и известный поэт, писатель и общественный деятель Олжас Сулейменов.

ЯЗЫК НЕ МОЖЕТ РАЗВИВАТЬСЯ НА ДВУХ АЛФАВИТАХ

Если раньше поэт выступал против перехода на латиницу, то в последнее время его позиция в этом вопросе стала меняться.

В частности, в 2019 г. Олжас Омарович заявил, что на латиницу необходимо переводить только выдающиеся произведения: «Не сможем мы это сделать (перевести все книги на латиницу — Sputnik). И не надо. Надо переводить на латиницу самые выдающиеся произведения, чтобы это читалось за рубежом. Этим республика как раз начинает заниматься. Не обязательно переводить все подряд».

В 2020 г. Сулейменов стал поддерживать «единый общий алфавит на латинской графике для всех тюркских языков», «я отправил на днях такой документ на имя главы государства», в то же время сказал, что «нам нельзя отказываться от привычного нам кириллического алфавита».

В интервью Российской газете поэт заявил: «В наше время школьникам полезно знать и латиницу, не теряя при этом кириллицу. Теперь решили не спешить, отодвинули срок перехода до 2025 г. Но, я думаю, кириллица и после останется. Навсегда».

Понятно, что в Казахстане сложная языковая ситуация и много проблем в развитии казахского языка, особенно в переходе на латиницу. Тем не менее, двоякая позиция известного деятеля — поддержка общей латинской графики и привычного кириллического алфавита — вызывает массу вопросов.

Конечно, в идее общего алфавита на латинской графике для всех тюркских языков есть рациональное зерно, чтобы понимать друг друга, свободно читать литературу на всех тюркских языках. Однако реально у каждой республики — своя графика, и перехода на общий алфавит не предвидится. В итоге это будет лишь дополнительный алфавит.

История развития многих языков, в том числе и казахского, говорит о том, что язык не может развиваться одновременно на двух разных алфавитах. В некоторых языках используется вторая графика, но как вспомогательная, часто для изучения языка.

Наличие русского языка буд-то бы не даст забыть казахский алфавит на кириллице — это заблуждение, ибо это разные языковые системы. **Об этом свидетельствует и узбекский опыт — нынешние узбекские школьники и студенты не читают на кириллице!** Т.е. огромное казахское литературное наследие на кириллице не будет доступно для будущих поколений, как и на арабике.

ЗАБЛУЖДЕНИЕ ОЛЖАСА СУЛЕЙМЕНОВА: «ЗНАТЬ И ЛАТИНИЦУ, НЕ ТЕРЯЯ КИРИЛЛИЦУ»

НЕТ КОНЦЕПЦИИ РЕФОРМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

9 ноября под председательством главы государства состоялось совещание по переводу алфавита казахского языка на латинскую графику. В ходе совещания министр культуры и спорта Актоты Раимкулова представила научно обоснованный проект алфавита. Усовершенствованный вариант полностью соответствует принципу «один звук — одна буква», закрепленному в традиционной народной письменности, не используются диграфы. Проект алфавита включает символы, обозначающие все 28 звуков казахского языка.

Так сообщили в СМИ. Однако **не был опубликован сам проект алфавита, не названы авторы проекта, не было научного анализа латинизации и данного алфавита, не озвучена цена перехода на латиницу, не раскрыты возможности развития языка с переходом на данный вариант латиницы и т.д.** Опять келейный подход чиновников к латинизации.

Президент отметил необходимость проработать совместно с учеными проект алфавита и внести его на рассмотрение очередного заседания Национальной комиссии по переводу алфавита казахского языка на латинскую графику при правительстве РК.

«Не стоит забывать, что создание нового алфавита — это непростой вопрос. Разработку новой графики невозможно завершить за один день и даже за один год. Поспешность в этом деле может нанести ущерб всей нашей культуре и исторической идентичности. **Проблема заключается не в переходе с кириллицы на латиницу, а в том, что осуществляется масштабная реформа казахского языка. Надо учитывать и финансовую сторону вопроса.** Работа по внедрению латинского алфавита должна осуществляться постепенно», — отметил глава государства.

Самое главное, до сих пор нет разработанной лингвистами концепции масштабной реформы казахского языка, о которой неоднократно говорил президент К.Токаев.

Латиница сама по себе не улучшит положение языка, не создаст литературу, не повысит уровень

образования, не развивает язык. Хотя письменность призвана развивать язык, а не препятствовать его развитию.

Сторонники латиницы сформулировали понятные народу простые меседжи: латиница — это приобщение к мировым технологиям, будущее — за латиницей, станем составной частью всей англоязычной части мира. Однако такие аргументы не имеют отношения к развитию языка.

Получается, не развивая науку, литературу, образование, книгоиздание, можно с помощью одной латиницы развивать язык, приобщиться к новым технологиям, поднять науку, экономику!

Мало кто говорил о смене письменности как чисто лингвистической проблеме — много разговоров о политической составляющей: мол, латиница ассоциируется как с модернизацией сознания, этнизацией, сохранением и защитой национальной идентичности и самобытности казахского языка. Будто латиница — национальная графика и на ней — огромное культурное наследие!

В итоге политизация латинизации продолжилась и после вмешательства президента: лингвисты по-прежнему рассматривают только варианты латиницы, а не реформу языка!

ЯЗЫК РАЗВИВАЕТСЯ С ПОМОЩЬЮ ЛИТЕРАТУРЫ, НАУКИ

Для начала надо уяснить простую истину. **Любой язык развивается посредством художественной, научной, переводной и другой литературы, развитой лингвистики, публицистики, театрального искусства, кино, мультипликации и т.д.** Те же новые слова, которые наши лингвисты создадут на латинице, должны звучать в художественной, научной и другой литературе, публицистике, кино и т.д.

Это фундаментальные основы развития языка, позиции которых у нас в данное время очень слабы.

Разрушена развитая сеть книжных магазинов, закрыта сеть газетных киосков, издание художественной, научно-познавательной литературы стало частным делом без гонораров и государственной

помощи, с мизерными тиражами, финансирование науки ниже, чем в африканских странах. Академия наук стала общественной организацией, закрыты многие НИИ.

Поэтому неудивительно, что за годы независимости у нас не появились мастера уровня Ауэзова, Жумабаева, Аймауытова, Байтурсынова, Макатаева, Калдаякова, Мергенова, Тельжанова и т.д., ученые уровня Сатпаева, Маргулана, языковая реформа зашла в тупик, а идеология не предложила национальную парадигму развития. Потенциальные писатели, поэты, художники, ученые погибли в духовном вакууме, в обществе потребления.

Сегодня вместо акынов говорят акимы. Условно говоря, взамен языку Абая и Ауэзова пришел язык газетной публицистики, социальных сетей, которому очень трудно оформлять тексты на философские, законодательные, технические, научные, спортивные, городские и другие темы.

Лингвистика слабо финансируется — у нас нет даже социальной лингвистики, не говоря о корпусной, компьютерной, когнитивной и др. Работа в Терминологической комиссии на общественных началах и не оплачивается.

Между тем надо не только создать национальную терминологию, но и использовать ее в научных изданиях, вузовских лекциях, лабораториях, на практике и т.д. Этого до сих пор нет.

По этой причине используется терминология из русского, английского и других языков, а лекции с технической, научной терминологией редко читаются на русском языке.

Казалось, очень простая взаимосвязь — переход на новую графику и возможности отечественного книгоиздательства, но эта проблема даже не обсуждается.

Например, по информации министра образования и науки РК Асхата Аймагамбетова, школьный библиотечный фонд состоит в основном из учебной литературы, художественные произведения составляют только небольшое количество. К тому же в учебных хранилищах преобладают книги советского периода, в подавляющем большинстве идеологического характера. **Современной художественной литературы, в том числе на государственном языке, по-прежнему ничтожно мало. Не говоря о переводной мировой литературе.**

Если такое положение школьным библиотечным фондом на нынешней графике, то с переходом на латиницу его положение будет катастрофическим.

ГОТОВЫЕ РЕЦЕПТЫ ДЛЯ РЕФОРМЫ

В качестве примера можно привести научный подход, который предполагает наличие силь-

ных ученых, способных возглавить всестороннюю языковую реформу. Например, Михаил Ломоносов написал первую научную русскую грамматику, ввел термины и научные выражения, как земная ось, законы движения, удельный вес, негашеная известь. Ввел в науку ряд русских слов, имевших бытовое значение: опыт, движение, явление, частица. Вместо тяжелых терминов и словосочетаний из европейских языков ввел легкие русские словоформы.

Также ученый ввел новые стили языка, новые литературные жанры, виды стихосложения: Ломоносов сам писал стихотворения и оды. Суть учения о трех стилях заключается в том, что «обветшалая» система церковно-книжной речи тормозила развитие литературы.

Именно в это время заработала российская Академия, где Ломоносов учился и работал (у нас, наоборот, сделали Академию общественной организацией). Ломоносов открыл университет, где внедрил свои научные и лингвистические разработки и открытия.

Реформирование языка — это труд не одного года и даже не одного десятилетия. Например, реформа русского языка, начатая М.Ломоносовым, растянулась на столетие.

Подобный литературно-языковой процесс в Казахстане наблюдался с начала XX в. до известных политических репрессий. **Языковая реформа Ахмета Байтурсынова, казахский язык «оживился», появилась целая плеяда известных поэтов и писателей, новые литературные жанры: театральные пьесы, повести, романы, памфлеты и т.д.** В казахском языке до сих пор пользуются лингвистическими терминами, введенными Байтурсыновым.

Ныне для языковой реформы необходим не только Лингвистический центр по координации языковой реформы, но и Институт казахского и тюркских языков (социальной лингвистики), Институт терминов, Институт перевода, Литературный институт.

Если правительство найдет на латинизацию 20 млрд долларов, то можно поддержать грамотную смену графики и языковую реформу: для открытия сети книжных магазинов, развития книгоиздательства, восстановления гонимой системы для писателей и поэтов, для открытия научных, в том числе лингвистических институтов, центров перевода, перевода большей части письменности с кириллицы на латиницу, финансирования науки, восстановления Академии наук в прежнем статусе и т.д.

Те, кто был против всех, просто не пошли на выборы. В стране завершилась кампания по выборам депутатов мажилиса парламента и маслихатов всех уровней. По оценкам международных и отечественных наблюдателей, выборы прошли без каких-либо серьезных нарушений. В результате в мажилис VII созыва вошли те же самые партии, что были и в предыдущем составе: Nur Otan, «Ақ жол» и Народная (НПК). Можно ли считать прошедшие выборы успешными? Изменится ли политическая повестка Казахстана с новым мажилисом? Насколько кардинально изменится кабинет министров? На эти и другие вопросы газета «Время» попросила ответить известного казахстанского политолога Данияра АШИМБАЕВА.

О ВЫБОРАХ: У ЛЮДЕЙ СРАБОТАЛА ЭЛЕКТОРАЛЬНАЯ ПАМЯТЬ

- В интервью нашей газете накануне старта агитационной кампании вы сказали, что в мажилисе пройдут все те же три партии: Nur Otan, «Ақ жол» и НПК (см. «Сообразят на троих», «Время» от 9.12.2020 г.). Вы знали результаты выборов заранее?

- Результаты выборов заранее не знает никто (ну почти никто). Но такой расклад был наиболее очевидным. Nur Otan как партия президента должен был пройти. А НПК и «Ақ жолу» не нужно было начинать свои электоральные кампании с нуля. То есть эти бренды раскрученные, все время были на виду, присутствовали в СМИ, в политическом поле и были хорошо знакомы избирателю. Эти партии были в мажилисе V и VI созывов.

Партия «Ауыл» существует уже 20 лет, но больше 2-3 процентов голосов избирателей никогда не набирала, поскольку появлялась в общественном поле эпизодически - от выборов к выборам. Кроме того, они сделали странную ставку на то, что за них проголосуют люди в сельской местности. Но за все время существования этой партии ни разу не было даже намека, что ее будут поддерживать в сельской местности. То есть и ставка была ошибочной, и кампания шла эпизодически.

«Ауыл» активизировался, по сути, только тогда, когда за ним встало аграрное лобби из числа бывших начальников Минсельхоза и «КазАгро». И только тогда партия вдруг вспомнила о своей сельскохозяйственной миссии. Но это было больше для каких-то стилистических разборок, а само непосредственно для самого населения «Ауыл» ничего путного не предложил.

Что касается партии Adal (бывшая партия «Бирлик»), то она традиционный аутсайдер. Ребрендинг и смена руководства произошли уже после старта выборной кампании, когда все остальные партии уже успели отозваться на всевозможные тематики. И кампания партии была не слишком яркой,

несмотря на то что за ней маячила нацпалата предпринимателей «Атамекен» - влиятельная и богатая организация. У Adal было слишком мало времени на раскрутку. У него была определенная фора: этой партией в силу правил алфавита начинался предвыборный новостной блок на телеканалах. Но этим преимуществом партия либо не смогла, либо не захотела воспользоваться...

Наш избиратель достаточно консервативен, радикальной оппозиции на этих выборах не было. Каких-то эпатажных выходов, как, к примеру, когда-то Гани КАСЫМОВ (лидер некогда существовавшей Партии патриотов Казахстана) обливал АБЫЛКАСЫМОВ (кандидат в президенты от КНПК на выборах 2005 года) выметал метлой коррупционеров, на этих выборах не было.

Резюмируя, скажу так: выборы получились конструктивными, но скучными. Технически у всех партий была возможность пройти в мажилис, но «Ауыл» и Adal несильно старались для этого. Поэтому мы и получили такой расклад.

- Хотя многие эксперты отмечали, что «Ауыл» будет либо третьей, либо четвертой партией в мажилисе... Примечательно, что «Ауыл» набрал много голосов не в сельской местности, а в мегаполисах. Можно ли сказать, что «Ауыл», как, впрочем, и Adal, стал, по сути, пунктом «против всех»?

- Набранный ими процент голосов слишком низкий, чтобы проанализировать, какие группы за них проголосовали. Но вполне возможно, что определенные категории избирателей расценивали их как своего рода оппозиционные партии. Однако мне представляется, что те, кто был против всех, на выборы просто не пошли.

- Давайте обратимся к исторической статистике. На парламентских выборах 2012 года явка избирателей составила 75,45 процента, в 2016-м - 77,1 процента, на нынешних - 63,3 процента. При этом Nur Otan в 2012 году набрал 80,99 процента голосов, в 2016-м - 82,15 процента, теперь - 71,09 процента. Зато выросли показатели у «Ақ жола» и НПК. О чем это говорит?

- Здесь два момента. Во-первых, снизилось административное давление. Сейчас все ходит со смартфонами, и использование административного ресурса становится все более затруднительным. И результаты выборов просто так не подкрутишь.

Во-вторых, у наших граждан растет политическая апатия. Возьмем маслихаты. Никто не помнит, за каких депутатов маслихатов он

голосовал в последний раз. Никто фактически не видит работы маслихатов как местных представительных органов. То есть целая ветвь представительной власти ушла в нирвану. Это очень большая проблема. Ведь это тот орган, который должен непосредственно представлять интересы населения на местах. Но маслихаты оказались полностью подконтрольными акиматам, которые заполнили их уважаемыми, но бесконфликтными людьми, не задающими лишних вопросов.

А еще интрига пропала на выборах маслихатов. Вспомните, какая была конкуренция в 2003 году! После этого было принято решение, что Nur Otan, условно говоря, выдвигает только одного кандидата. Благодаря этому конкуренция между представителями местной элиты была ужата до упора. И если раньше борьба шла не между властью и оппозицией, а между главврачами, ректорами, директорами крупных предприятий, то к 2007 году на выборах в масли-

хаты внутриэлитная конкуренция была ликвидирована на корню, а сами маслихаты превратились в машинки по штампованию удобных решений для акиматов. То есть, с одной стороны, выборы стали удобными и безобидными, а с другой - маслихаты перестали оказывать какое-либо сопротивление акиматам.

Вспомните тот же карантин. Где были маслихаты? Или возьмите местные новости любого региона - СМИ освещают мероприятия маслихатов, только если там выступает аким. Так чего удивляться, что доверие к этому институту власти упало ниже плинтуса?!

- А может, причина полученного результата в предвыборных программах партий, которые, на мой взгляд, были, мягко говоря, несбалансированными, а где-то и откровенно слабыми?

- Я не думаю, что кто-то читал эти программы глубоко. Максимум их прочли процентов пять избирателей. Процент семь-восемь

посмотрели дебаты. Кто-то видел партии в новостных роликах, кто-то - только листовки. Какого-то серьезного интереса к агитации не было. Сказать, что люди сравнивали предвыборные программы, переживали, дискутировали, - вряд ли. Потому что надо было для начала найти все пять программ и прочесть. А если вы посмотрите сайты партий, то далеко не у всех выложено программ в хорошем читаемом варианте. На мой взгляд, больше сработала электоральная память. «Ақ жол» - за предпринимателей, Nur Otan - партия президента, НПК - за кредитную амнистию и пенсионную реформу. А за что выступают «Ауыл» и Adal, сказать было трудно. Далекоидущие выводы делать сложно, потому что у нас нет нормальной социологии, кто за кого и почему голосовал.

Да и потом представьте: условно говоря, некая оппозиционная партия получила бы на выборах 10-20 процентов голосов. Может ли она на что-то повлиять?

- Риторический вопрос...

- Да. А Nur Otan вынужден исполнять свои предвыборные обещания. Кроме того, в свое время Nur Otan проводил кампании по борьбе с коррупцией, по изучению общественного мнения, работал с обращениями граждан и так далее. То есть Nur Otan работал на поле оппозиционных партий, перехватывал и канализировал социальный протест. И за Nur Otan многие голосовали как за партию, которая хоть что-то делает.

- С учетом набранных голосов избиратель получается, что у Nur Otan в мажилисе получится будет меньше депутатов, а у «Ақ жола» и НПК - больше. Это существенное изменение? Может ли это как-то повлиять на политическую повестку в целом?

- В целом нет. Важно лишь то, кто станет депутатами. По опыту работы предыдущих созывов могу сказать, что большинство депутатов, какими бы они опытными ни были, в первое время представляют собой болото. Одно дело - быть самовластным акимом, а другое

- одним из равных. К тому же в парламенте тоже есть своя иерархия. Поэтому неудивительно, что все поначалу теоретически. Например, в Верховном совете 12-го, 13-го созывов было несколько депутатов - сильных ораторов, которые могли своими выступлениями переломить ход голосования по тому или иному вопросу.

С другой стороны, хоть вотум недоверия парламенту у нас выражают нечасто, но парламент может и не быть карманным и ручным, даже если в нем центристское большинство. Здесь многое зависит от грамотной режиссуры. То есть многое зависит от спикера. Например Маргелос ОСПАНОВ, Жармахан ТУЯКБАЕ (спикеры мажилиса прежних составов. - Р. Б.) депутатский корпус бурлил кто во что горазд. А вот Нурлан НИГМАТУЛИН (спикер мажилиса VI созыва. - Р. Б.) грамотно взял ситуацию под свое крыло, показав себя сильным модератором.

- Кстати, кто из прежнего состава мажилиса пройдет в новый? Навскидку можно назвать 10-20 фамилий из VI созыва, кто был активен и на слуху. Кто может рассчитывать на дальнейшую парламентскую работу?

- Все партии уже опубликовали списки своих депутатов. Хотел бы спросить внимание, что от Nur Otan в мажилисе прошла Дарига НАЗАРБАЕВА - опытный политик, была спикером сената, возглавляла парламентские комитеты и так далее. Я думаю, что она как минимум может возглавить комитет мажилиса по социальной политике.

- А как максимум - стать новым спикером?

- Думаю, нет. На мой взгляд, наилучшим спикером для нового созыва будет Нурлан Нигматулин. Он очень сильно вытягивает работу всей палаты и достаточно хорошо закрепил ее авторитет в органах власти.

- Будет ли отличаться статус нынешнего состава от предыдущих с учетом проведенных политических реформ и можно ли рассчитывать, что новый состав будет смелее и независимее предшественников?

- Это будет зависеть от самих депутатов. Опыт предыдущих парламентов показывает, что люди, на которых поначалу возлагают большие надежды, могут и не выстрелить. И напротив, те, кто на предыдущих местах работы ничем не выделялся, став парламентариями, вдруг начинали энергично работать.

Руслан БАХТИГАРЕЕВ
(в сокращении)

КАК ПАТРИК ИЗ США ВЫУЧИЛ КАЗАХСКИЙ И СТАЛ ЖЕТЫБАЕМ ИЗ ИССЫКА

Истории казахоязычных иностранцев

Агроном Патрик Брэди родом из Калифорнии, но последние двадцать лет он прожил в Казахстане, в Алматинской области. Сейчас его старшие дочери будут поступать в университеты США, поэтому он и его супруга вернулись на родину, чтобы их дети смогли адаптироваться к американскому быту и культуре. Вместе с тем Патрик продолжает консультировать фермеров из Казахстана онлайн и с нетерпением ждет, когда пандемия закончится, чтобы вернуться в страну, которую он считает своим вторым домом. Патрик прекрасно владеет казахским языком.

В Tengrinews.kz решили поговорить с ним и еще с несколькими героями, чтобы узнать, как им удалось заговорить на языке, который абсолютно не похож на их родной.

Справа налево Патрик Брэди, его отец и друг Патрика – садовод Аскар Алдажаров

Богом, звали Адам. Конечно, есть еще общие слова, которые пришли из иврита и арабского языка.

Я использовал несколько разных учебников по грамматике, самый лучший из них, на мой взгляд, — «Казахский язык для всех» Бектуровых. Также я читал цитаты царя Соломона на казахском, а поскольку у меня был экземпляр этой книги на английском, с которым я мог сравнивать, то выучил немало слов. А еще делал много карточек с новыми словами.

«МОЕ ПЕРВОЕ СЛОВО БЫЛО «ЖАҚСЫ»

«Я изучал казахский язык 12 лет. Для меня главной мотивацией было то, что я хотел общаться с местными жителями только на их родном языке, пусть даже они и говорили по-русски или по-английски. Мои первые занятия начались в городе Иссык Алматинской области, их проводил Өкен аға, учитель местной школы, с ним я выучил грамматику. Помню, первое слово, которое я выучил, было «жақсы», потому что это очень важное слово. Затем у меня было много практики с другом Жандарбеком. А еще я использовал казахский язык в своей работе: мы подготовили уроки о фруктовых деревьях.

«СЛОЖНО ГОВОРИТЬ БЕЗ АМЕРИКАНСКОГО АКЦЕНТА»

Все мы знаем, что в казахском языке есть специфические буквы, которых нет в английском, и это было настоящей для меня пробле-

Патрик Брэди и его учитель Жандарбек

мой. И, конечно, сложно произносить идеально слова без американского акцента. Но мои казахские друзья были рады помочь мне.

Наши два языка объединяет слово «адам», что означает «человек», потому что и на английском языке первого человека, созданного

«Я НАЧАЛ ИЗУЧАТЬ КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК ЕЩЕ В АМЕРИКЕ»

Американца Денниса Кина знают многие алматинцы, в первую очередь по сервису Walking Almaty (экскурсии по городу). Деннис начал учить казахский еще в Америке.

«Я начал изучать казахский язык по летней программе университета в штате Висконсин, она называлась CESSI - Central Eurasian Summer Studies Institute. В течение восьми недель я учился у лингвиста Зауре Батаевой, используя ее собственные материалы, которые позже были собраны в первом учебнике, выпущенном крупным западным издательством, — «Разговорный казахский». Наш курс был основан на развитии разговорной речи, поэтому мы начали с приветствия, представления и тому подобного. Потом больше 8 месяцев я проучился в магистратуре Стэнфордского университета у казахского этнографа Алмы Кунанбаевой и еще два месяца по спецпрограмме в КИМЭПе.

«КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК ОЧЕНЬ МЕТАФОРИЧЕСКИЙ»

Трудности у меня возникают с произношением, так как англоговорящим людям сложно различать и воспроизводить гласные звуки. А еще есть проблема со словарным запасом.

Так, если раньше вы изучали индоевропейские языки, например русский, у которого есть аналогичные с английским языком родственные слова, такие как «sister»/«сестра», то запомнить «карындас», безусловно, вам будет сложнее. Но труднее всего с грамматикой и синтаксисом. Порядок слов в казахском почти противоположен английскому, поэтому быстро составлять предложения будет непросто.

Еще мне сложно использовать составные глаголы, в которых используются «келу», «шығу», «салу» и т. д. Легко то, что в казахском языке нет рода, нет кластеров согласных и относительно простая морфология. Одна из важных вещей — это то, что казахский очень глубокий, метафорический язык, **здесь нужно знать множество идиом и фраз и нельзя переводить дословно**.

«В КАЗАХСТАНЕ ВСЕ ЕЩЕ ИСПОЛЬЗУЮТ СОВЕТСКУЮ МЕТОДИКУ»

— Почему многие казахстанцы изучают казахский язык годами и до сих пор не могут выучить? — Я считаю, что это происходит, потому что местные учителя продолжают использовать советскую методику, которая противоречит научному пониманию того, как вообще люди должны изучать языки.

Советская/казахская методика делает упор на изучение грамматики и много текстов, с относительно небольшой практикой спонтанной речи. Западные методики, которые делают упор на разговорный язык и ориентированы на учащихся, более эффективны.

И потом, конечно, если речь идет об изучении казахского языка казахстанцами, то все они уже говорят по-русски, а очень трудно мотивировать самого себя изучать казахский, если в арсенале уже есть язык для общения с людьми.

«СО МНОЙ ПОСТОЯННО ГОВОРЯТ ПО-РУССКИ!»

«В Алматы вне дома я очень редко использую казахский язык.

Проблема в том, что у меня европейская внешность и люди привыкли автоматически обращаться ко мне на русском, а когда я говорю на казахском, они не понимают, что происходит. Затем мне часто приходится снова и снова объяснять, почему я говорю по-казахски, и в конечном итоге становится легче просто говорить по-русски.

Но я говорю на казахском с водителями такси, продавцами на базаре и всякий раз, когда вы-

Деннис Кин и его супруга Адиса

езжаю за пределы крупных городов Казахстана, а еще общаюсь с женой, которая из казахоязычной семьи.

«В КАЗАХСТАНЕ НЕ ХВАТАЕТ ХОРОШИХ ФИЛЬМОВ НА КАЗАХСКОМ»

Отличная методика — просмотр фильмов, но хорошего контента на казахском языке явно не хватает. Мне нравится смотреть казахские комедии, но большинство из них — это смесь русского и казахского языков. Причем лучше

всего смотреть фильмы как со звуком, так и с субтитрами, чтобы вы могли слышать и читать слова одновременно. К сожалению, найти видео с субтитрами на казахском языке практически невозможно.

Считаю, что самый лучший способ для погружения в языковую среду — жить или общаться с его носителем, либо нужно иметь определенный интерес, например к музыке или литературе. Моей мотивацией было лучше понять казахскую культуру, к которой я особенно неравнодушен.

Знакомимся со студенткой Ру Гох Шанг, она из Сингапура, сейчас проживает в Алматы и изучает казахский язык. Девушка, в отличие от предыдущих героев, пока только на пути к тому, чтобы хорошо говорить по-казахски, ее родной язык — синглиш (форма английской лексики в Сингапуре).

«Самое сложное для меня, — продолжает девушка, — говорить уверенно. Я лучше учусь через письмо и чтение, и поэтому самый идеальный метод обучения для меня — это дать возможность писать все, что я слышу, и быть погруженной в среду, где используется «таза казак», а не та речь, которую я слышу в Алматы, там казахские слова часто смешиваются с русскими».

«КАЗАХСТАН — ЭТО СУНДУК С СОКРОВИЩАМИ, НА КОТОРЫЕ ПОВЛИЯЛ СОВЕТСКИЙ РЕЖИМ»

Помимо уроков с моим учителем казахского языка, я считаю полезным ресурс Soyle.kz, а еще есть такой сайт Kinokor.kz, там можно найти фильмы с переводом на казахский язык. При этом занятия офлайн для меня гораздо эффективнее, чем онлайн.

Я изучаю казахский язык, потому что мне кажется, что Казахстан похож на сундук с сокровищами, наполненный очень богатой культурой и историей, на которые так или иначе повлиял советский режим, и я верю, что смогу лучше понять местную культуру, если буду знать казахский язык.

Когда я говорю по-казахски в Алматы, местные жители реагируют ободряюще, даже если это простое приветствие. Что заставляет меня улыбаться и мотивирует к тому, чтобы говорить еще лучше.

Сейчас со своим учителем я читаю книгу «Абай жолы». Это сводит меня с ума, но я хотела бы прочитать книгу на казахском языке, и пока мне нравится, как писатель богато выражает свои мысли при помощи метафор. А из артистов в моем сердце всегда есть Димаш».

Анастасия СОЛНЦЕВА
(в сокращении)

El.kz поведал, как казахи выгодно применяли тактические методы при различных битвах и называли их именами батыров.

«Кажется странным, что историки обходят вниманием военное искусство средневековья... О военном искусстве средневековья можно лишь догадаться по фрагментам общих разговоров», – пишет Джон Билер во введении к книге Омана Чарльз «Военное искусство в средние века». Действительно, об исторических сражениях мы имеем представление разве что по голливудским блокбастерам и патриотическим фильмам. Также, возможно, некоторая литература и эпосы приоткрывают общую картину эпических войн. Поэтому мы вынуждены описывать тактические приемы воинов Великой степи, лишь базируясь на культурных и экономических предположениях и устных памятниках истории.

При этом нельзя не отметить, что казахская военная тактика имеет принципиальные отличия от европейской. Например, отсутствие крупных населенных пунктов (городов) со строениями и специальной военной инфраструктурой (автономные замки, рвы, большие запасы еды и воды), как в Европе, в корне меняет стратегию сражений в Ұлы Дала.

Степными сражениями не были свойственны долгосрочные позиционные битвы с задачей занять оперативно важные пункты. Военные специалисты последних лет отмечают, что тактика сражений малочисленными мобильными группировками оправдала себя полностью. В дальнейшем мы можем в этом лишь убедиться.

Искусство сражения в степи – это не только стрельба и рубка. Победа в большей части зависела от выбранной тактики ведения боя. Военачальники старались обойтись малой кровью. Безрассудный героизм порой наказывался. Казахи каждый раз совершенствовались методами ведения боя, поэтому джунгары впоследствии даже при наличии пушек не смогли одержать окончательную победу. Благодаря этому казахский народ достиг исторически значимых побед.

Казахи выгодно применяли тактические методы при различных битвах и называли их именами использовавших эти методы батыров. К примеру, когда Абылай расспрашивал про своих батыров у Бухар-жырау, тот говорил: «Жанатай проходит через Талкы, Богенбай проходит «Кулжандап», а Хан-Баба обратным путем». «Кулжандап» означает отвагу, сноровку, четкое ведение боя, умение вырваться из рук врагов. Данный способ битвы назван именем воина Кулжа – храброго, отменного тактика.

«ТАКТИКА ОБМАНА»

Во время сражения, если враг превосходил по численности, казахские воины применяли тактику обмана. Они рассыпались в разные стороны, собирались в назначенном месте и внезапно начинали атаковать. Иногда для создания эффекта увеличения численности своих воинов вокруг орды устанавливали кукол на лошадях. Данная тактика обычно устрашающе воздействовала на противников. Также при численном перевесе врага казахи давали возможность противнику преследовать их. А когда враги разделялись в поисках, они уничтожали их поодиночке.

Иногда перед несметным войском противника оставляли пленных. А настоящее войско выдвигалось издалека с правого и левого флангов. Данная тактика была необходима для маскировки войска. Таким образом, враг попадал в капкан, где мог вести сражение только с одной стороны. Эта тактика в кыпчакских степях использовалась еще во времена древних кочевников.

Если главнокомандующий считал необходимым действовать в пешем строю, то воины привязывали вожжи к поясу и поливали градом стрел неприятеля, а если враг приближался, вступали в схватку, обнажив сабли и копыя. При внезапной встрече с врагом воины старались окружить его и в ходе сражения брали в кольцо.

ТАКТИКИ ВЕДЕНИЯ БОЯ КАЗАХОВ

«ЗАХВАТ ЛУНЫ»

При многочисленных стычках с джунгарами казахи применяли т.н. метод «Захват луны». Тактика заключалась в окружении противника с дальнего расстояния и постепенном сжимании данного кольца. К примеру, в 1726 г. на реке Сарысу в местности Айран Тогилген при сражении казахов и джунгар была применена данная тактика.

«СБЕЖАВШИЙ КРОЛИК»

Тактика «Сбежавший кролик» заключалась в том, что воины делали вид, что убежали, а потом начинали окружать и уничтожать врагов, которые были разделены на группы. При виде передовых воинов враг лучник стрелял несколько раз. И если враг не устрасался, то он выводил его в западню к основному составу войск. Если силы врага превосходили, то войска отступали на расстояние одного-двух дней пути, прятались по дороге и оттуда наносили существенный урон противнику.

Если не было возможности взять таким методом, то они уходили на десять-двенадцать дней расстояния, расположившись в безопасном укреплении, а далее находили способ уничтожения приближавшихся врагов отдельными группами. Данная тактика в 1726 г. была также применена в битве на местности Айран Тогилген.

Необходимо отметить, что в сражении Аныракай в отличие от джунгар, вооруженных огнестрельными оружием, у казахов основными оружием были лук, копьё, сабля, топор, кинжал, аркан, и казахи могли не победить в этом сражении. Но Абулхаир, как всем известно, использовал тактику уничтожения врагов отдельными группами, не давая им возможности связаться с тылом.

Ничего не напоминает? Да, позже такая же тактика была успешно применена во время Второй мировой войны славным сыном казахского народа Бауыржаном Момышулы и ныне носит название «спираль Момышулы». Этот прием сейчас обязателен для изучения во многих армиях мира, например, в ЦАХАЛ (Армии Обороны Израиля).

«ОКРУЖЕНИЕ»

При проведении наступательных операций кочевники приме-

няли тактику окружения, так называемую «тулгана». Данное слово древнетюркского происхождения и означает «взять в окружение» и «окружить». Противника окружали и били с тыла. Основатель империи Великих Моголов Бабур в своих рукописях писал, что в Дешти-Кипчак мастерски применяют тулгана, и ни одно наступление кыпчаков не проводилось без этой тактики.

«БЕЖАТЬ ВРАЗБРОС»

Бабур рассказывал еще об одной тактике ведения боя кочевниками. Ее суть заключалась в следующем: беки, нокеры и все остальные во весь опор наступали на противника, производя по пути выстрелы, а затем внезапно спешивались и бежали вразброс кто куда.

КОЖАНАЯ ЛОДКА

Европейские путешественники Плано Карпини и Гильом Рубрук писали, что тюрки и монголы в сложных военных ситуациях были очень находчивы. При переходе через крупную реку воины умели сохранять всех лошадей и имущество. Для этого они делали из кожи мешок в виде колеса, который заполняли необходимыми вещами, затягивали его ремнем. Этот мешок служил лодкой, которую привязывали к хвосту лошади.

«НЕЗАМЕТНЫЙ СБОР»

Кочевники при выходе в поход разбивали свое войско на не-

скольким отрядам и внезапно могли собраться в заранее определенной точке. Эта тактика позволяла незаметно перемещать большое количество войск, а затем поражать воображение противников. В 1838 году Кенесары применил данную тактику при взятии укрепления Акмола.

«ПЕРЕДВИЖНАЯ КРЕПОСТЬ»

Когда силы противников были равны на поле брани, казахи организовано и оперативно перестраивались в несколько рядов. Между каждой группой воинов и позади рядов для отражения атаки неприятеля устанавливали телеги. Обычно находящаяся впереди конница выстраивалась под острым углом атаки. Это было необходимо для быстрого и уверенного входа в ряды неприятеля, словно нож по маслу.

Если казахи понимали, что битву начнут первыми их противники, то меняли тактику ведения боя. Выстраивали в круг укрепление из телег, которые накрывали бычьими, верблюжьими шкурами. И все воины становились навстречу врагу, готовые выпустить тучи стрел. Казахи оставляли невидимые неприятелю лабиринты лазеек для выхода наружу и, как только видели ослабление противника, могли незаметно выйти из укрепления и нанести удар по противнику.

Данная крепость помогала находящимся внутри войскам с успе-

хом отражать неприятеля. Ни конница, ни пеший воин не ускользали от лучников в крепости. Враг даже не пытался захватить данное передвижное укрепление казахов. И потому зачастую противники отступали.

Военное время кочевники окружали свой лагерь укреплениями, которые также были защищены земляной насыпью. Известно, что такое укрепление использовалось при Аныракайском сражении. Тогда батыр Тлеули из своего передвижного укрепления уложил множество врагов. Также казахские полководцы использовали в качестве укрепления горы, пещеры и ущелья. В 1643 году при битве Орбулак против джунгар Салкам Жангир использовал данный метод.

«РАЗБИТЬ СТРОЙ ВРАГА»

На открытом поле при встрече с врагом первыми в бой вступали легковооруженные лучники. Их задача состояла в максимальном нанесении урона противнику: уничтожение воинов, лошадей, ослабление строя противника. Таким образом, облегчался дальнейший ход сражения. Такую тактику монголы называли «тулумча». Далее вступали в бой сгруппированные на вооруженные подразделения тяжеловооруженные бойцы, меченосцы, воины с топорами и палицами. Они разрывали строй противников.

«МОНГОЛЬСКАЯ МЕЛЬНИЦА»

При внезапном нападении казахи силы стягивали в кольцо неприятеля и, скача по кругу, поливали его градом стрел. Был ли враг внутри или снаружи кольца, после данной тактики победа доставалась казахам.

ПОЕДИНОК

Для батыров обязательным воинским долгом было принимать участие в поединках. Они решали исход всей битвы малой кровью. При победе в сражении один на один воин становился известным, менялся и его статус. Он получал имя поверженного врага и его оружие. Проигравшая сторона старалась всеми силами вызвать тело погибшего, и это было достойно отваги.

У казахов вплоть до XIX века исход битвы решали поединки батыров. Это была демонстрация силы и возможность обойтись малой кровью. Иногда целью всего похода было уничтожение определенного батыра. В некоторых случаях при превосходстве батыров одной стороны другая сторона не хотела продолжения битвы и отступала. Имена батыров-победителей становились боевым кличем войска.

Много сказаний, исторических поэм сложено о поединках батыров в период «Актабан шубырынды». В Аныракайской битве Канжыгалы Богенбай и младший брат Галдан-Церена – военачальник Шоно – не могли одолеть друг друга. В поединках шапырашты Болек батыра и калмыка Аныракай, а также в схватке шымыр Акша батыра и калмыка Даржина наши батыры одержали убедительную победу. Также при войнах с киргизами при Кенесары проводились поединки между батырами. Руководитель народного восстания Исатай Тайманов также вызывал на поединок ходжа Караула и его воинов. Караул, видя постоянные победы и бесстрашных батыров Исатая, не решился вступить в поединок.

Баяғыда жарықтық, үлкен шешеміз шылымды жүйі шегетін қисық шалын анда-санда: – Әкелерің шағында «Қазбек» тартқан! – деп шелітіп қойғанды ұнатушы еді. «Шағыр айғырды басқарма мінеді» дегендей, бұдан біз әлгі «темекті» темекінің кезінде анау-мынауың қолына түспегендігін, «Қазбек» тартқан адамның кәдімгідей мәртебелі саналғандығын пайымдайтынбыз. Содан соң ыржып күліп қойып, көк түтінді алақанмен сертіп, әлденелерді әңгімелеп отыратын қара шалға таңдана қарап қоямыз. Есейе келе аңғардық, сол «Қазбек» шынында да өз уақытында «темектің төресі» есеттелгенге ұқсайды.

Роберт Граббе жұмыс болмесінде

КЕЗДЕСПЕГЕН КЕЙІПКЕР

ЯКИ ҚОРАПТАҒЫ ҚОЛТАҢБА ТУРАЛЫ СЫР

Александр Кривицкий жазбаларына сүйенсек, атакты Бауыржан Момышұлы мен Александр Бек те жертөлелерде отырып «Волакаламск тас жолының» материалдарына кіріскенде ылғи «Қазбек» тартқан секілді.

«Қазбекті» Тұманбай ағамыз да:

– Бұрын ылғи тартушы едің «Прибой»,
Бүгін тартқан папиросың ірі ғой.
Студенттер ұнатпайтын «Қазбек»
Жанқалтаңа түсті ме дос,

өзі кеп? – дегенімде көзін қысып дос күлді,

Күлкісінен қуақы үн естілді.
– Қыз алдында жөтелтеді «Прибой»,
– Ал «Қазбек» ше?
– Маркасы оның ірі ғой, – деп жырға қосқан.

Әр нәрсенің өз дәуірінде шырқар шегі болатыны рас білем, әкелеріміздің қолына әзер түскен сол қымбат «Қазбек», неге екенін, кейінгі буынға онша ұнай қоймағандай.

Дайын портсигар секілді ыңғайлы ашпалы-жаппалы қорабының сыртында мұзарт құздар арасымен желмен жарыса жүйткіп бара жатқан салт атты бейнеленген «темекті төресі» кеңес үкіметі аяқталар тұстарда бірталай жыл дүкен сөрелерінде сарғайып жатты да, күндердің күнінде өзге «туыстарымен» бірге біртіндеп жоғалып кетті.

Қазір «Қазбек» емес, шетелдік «Пальмаль», «Мальборо»... тартқан адам «айбынды» көрінеді...

Бірде әлемнің бірталай жеріне әйгіліленген осы

«Қазбек» қорабын безендіруші карағандылық суретші дегенді естіп, елеңдеп қалдым. Сұрастыра келсем, о кісі, шынында да, сол кеншілер қаласының байырғы тұрғыны екен. Роберт Граббе... Сексен сегіз жаста...

Сонан соң бір бөлмелі пәтерінде өмірінің соңғы сәттерін жападан-жалғыз өткізіп жатқан карт суретшінің өзімен жүздесуге тәңіл кетіп, телефон арқылы көңілім те, кездесу белгілегенбіз.

Роберт Андресовичтің ерекшелігі – кескіні әдеттегі шеберлерше қылқаламмен, немесе қарындашпен емес, кәдімгі қайшының көмегімен жасайтын көрінеді. Қажетті қағазды алады да, еш қиналмасын, қолы-қолына жұкпай қалаған бейненің образын мезетте мөлдіретіп қия салады. Сонда кескінің кимылы мен динамикасы, қозғалыс нақыштары нәзік қиюласып, көз алдыңызға тірі көрініс картиналары келе қалады. (Мұны «вытынанка» десе керек. Ежелгі славян мәдениетіне телінетін өнер түрі секілді. Дегенмен, бажайлап қарасақ, мұның да төркіні өзіміздің оюда жатқанын көреміз. Кейбір батыс зерттеушілерінің осының әуелде көшпенді сактардың ат, олардың теріден жасалған бұйымдарындағы таңбалардан, сырмақ, текеметіндегі өрнектерден алғанын ішінара амалсыз мойындаған жазбаларын да оқыдық)...

Жерлес суретшінің өз айтуына қарасаң, шешесі шебер тігінші болыпты. Сондықтан, маза таппай етекке орала беретін екі-үш жасар баласын іс тіккенде бөгет болмасын деп қолына ылғи

қайшы-қағаз беріп алдандырып қоятын болса керек.

Қай өнер түрі болсын, ұзақ жаттығулар мен демалыс тер төгу нәтижесінде жетіле түсетіндігі белгілі ғой, қағаздан қағаз қоймай «қайшымен есейген» оюшы жігіт шеберлігінің артып отыруына әлгі «шеше мектебінің» үлкен әсері болғандығы даусыз. Роберт Андресовичтің атасы мен әкесі де Қара теңізде орыс флотилиясын жасауға қатысушылар, әрі кеме жасаудың айтулы мамандары екен. Демек, жас талапкердің үлкен ісмерлік жолына түсуіне әу бастан жағдайы жеткілікті болған. Бірақ белгілі бір заңдылық бар – бойында тума талант болмаса лайықты қолтаңба қалдыра алмайсың. Табиғат Граббені ол жағынан да ренжітпеген сияқты. Сонын дәлеліндей, Петроград Көркемсурет академиясында біраз білім алған жас жігіттің жұмыстары

кезінде Нью-Йорк, Варшава халықаралық көрмелеріне қойылып, тәуір бағаларға ие болады. Ол өзінің бала күнгі досы, кейін әлемге мәшһүр болған Эдуард Багрицкийдің, сонымен бірге Григол Абшидзе сияқты атакты жазушылардың кітаптарын безендіреді.

Бір өкініштісі, Роберт Андресович өз жұмыстарының түпнұсқаларын сақтай алмапты. Өйткені, суретші өмірі қуғын-сүргінге толы екен. Сұрапыл толқын іспеттес қиын тағдыр оны біресе Петроградтан Латвияға, одан Мәскеуге, Қиыр Шығысқа, Кавказға, Қарақұмға... лақтырады. Сөйтіп суретшінің көптеген еңбектері тек күнкөріс қамын ойлап, бас сұғалап жүргенде сайда саны, құмда ізі қалмай, бей-берекет кетеді.

Ақыр аяғында қаңғып-қаңғып, талайларға пана болған

қазақ жеріне табан тіреп, Қарағанды «Гипрошахт» институтында жиырма бес жыл мақетші болып жұмыс істеген оның сол еңбектерінен бізге жетіп отырғаны осы «Қазбек» қорабының сыртындағы елеулі де, елеусіз кішкене қолтамасы ғана...

Бұл эскиздің дүниеге келуі де қызық секілді. Осыдан талай жылдар бұрын Мәскеуде жүрген Роберт Граббе «Табактрест» кәсіпорнында жұмыс істейтін бір танысы жаңа темекі маркасы шаққалы жатқанын, оның сыртын безендіруге конкурс ұйымдастырылғанын, жеңімпазға көп мөлшерде ақша берілетіндігін айтады.

– Меніңше, – дейді ол өзінің «үшқыр» фантазиясын алдыға тартып, – қорап сыртына қазіргі көсеміміздің кескінін бейнелесең, бас бәйгені даусыз алып тұрсын...

Ақшаға зәру болып жүрген Граббе жедел іске кіріседі. Бірақ нобайға досы айтқандай емес, басқаша қырынан келеді: Кавказ тауының үлкен фотографиясын тауып алады да, оның бетіне өз машығымен Лермонтов шығармасындағы Қазбек кейіпкердің сұлбасын қара қағаздан қиып жапсыра салады. Ғажайып арасында шын өнерді жазбай таритын адамдар бар екен: бірінші жұлде Граббенің жұмысына беріліпті. Роберт Андресович сонда қарапайым еңбегінің көркемдік дәрежесінің еленгеніне емес, мол ақшаға ие болғандығы үшін қатты қуаныпты...

Міне, маркасы ірі «Қазбек» қорабындағы қолтаңба осылайша пайда болған.

Келісілген мерзімнен кейін араға үш ай аралатып Алматыдан арнайы Қарағандыға келген соң Роберт Андресовичтің үйіне телефон шалдым.

57-61-28-ді қайта-қайта терсем де, телефон тұтқасын ешкім көтермеді.

Сөйтіп «суретші сырқаттанып қалған-ау» деген оймен білетін адамдардың сілтеуіндегі шалдың «Содарт» көшесіндегі пәтеріне тарттым. Келсем... іздеген үйімнің есігі берік блombаланып, бекітулі тұр. «Бұл қалай болды?!» деп аңырып тұрғанымд жоғары көтеріліп бара жатқан бір әйел төбеден түскендей етіп:

– Сіз кімге келіп тұрсыз?! Роберт Андресович бір ай бұрын қайтыс болған! – дегені.

Түршігінкіреп қалдым да, марқұмға іштей бақұл болсын айтып, жөніме кеттім.

Бірақ ырымшыл басым, бірталайға дейін «Қап, бекер келдім-ау!» – деп қатты қобалжи бердім.

Кейін Роберт Граббенің қолтаңбасы туралы жазу, жазбау жөнінде көп ойландым. Қажеті бар ма деген сұрақ туады. Дегенмен, өмірден мардымды жақсылық көре алмай кеткен байғұс суретшінің артына қалдырған титтей дүниесі қозғалдырған қалып қойып жатқан қолтаңбаларын іздеудегі еріншектігіміз еске түсті. Сөйттім де, «Қазбек» қорабы мен кездеспеген кейіпкерім туралы әңгімені аяқсыз қалдырмауға бекіндім.

ҰЛТТЫҚ ТЕАТР КЕЗЕКТІ МАУСЫМЫН АШТЫ

М.Әуезов атындағы Қазақ Ұлттық драма театрында Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың арнайы Жарлығымен «Ұлттық» мәртебесінің берілуіне және театрдың құрылғанына 95 жыл толуына арналған мерекелік іс-шара өтті.

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігінің қолдауымен өткен атаулы іс-шара аясында баспасөз конференциясы, марапаттау рәсімі және «Ұлттық театрға – 95 жыл» атты мерейтойлық концерт ұйымдастырылды.

Баспасөз конференциясына Мәдениет және спорт министрі А.Райымқұлова, «Ұлттық» мәртебесін иеленген М.Әуезов атындағы Қазақ Ұлттық драма театрының көркемдік жетекшісі, КСРО Халық артисі –

А.Әшімов, М.Әуезов атындағы Қазақ Ұлттық драма театрының директоры, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері – Е.Жуасбек, Абай атындағы Қазақ Ұлттық опера және балет театрының директоры, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері – А.Қалиева, М.Лермонтов атындағы Ұлттық орыс драма театрының директоры – Ю.Якушев, Құрманғазы атындағы Ұлттық халық аспаптар оркестрінің директоры – М.Қуанышев, ҚР Ұлттық кітапханасының директоры – Б.Оспанова қатысты. Модератор – М.Әуезов атындағы Қазақ Ұлттық драма театрының директоры Еркін Жуасбек айтулы жиынға қатысқан барша әріптеске алғыс білдіріп, баяндамашыларға сөз берді.

Мәдениет және спорт министрі Ақтоты Райымқұлова: «Қазақ театр өнерінің қара шаңырағы – М.Әуезов атындағы Қазақ мемлекеттік академиялық драма театрына

«Ұлттық» мәртебе берілуі «Әкем театрдың» 95 жылдығына үлкен сый болды деп санаймын. Әрқашан биіктен көріне беріңіздер! Бабалар аманаты «Басты байлық – денсаулық» деген қасиетті сөзді басшылыққа алып, Жаңа жылда өздеріңізге мықты денсаулық тілегім келеді, еліміз аман, жұртымыз тыныш, мемлекетіміздің абыройы асқақтай берсін! Алыптарымыз айтқандай, «ғылым мен мәдениет барлық дүниенің алтын алқасы!» ендіре жұлдыздай жарқыратып, қазақ өнерін еңше, мұрасын төрге сүйреген еңбектеріңіз жемісті болсын! Сіздерге шығармашылық табыс тілеймін!», – деп ізгі тілегін жеткізді.

Асанәлі Әшімұлы: «Ұлттық» статусты иеленген барша мәдениет ордасын құттықтайды. Өнер мен мәдениетке көрсеткен құрмет пен лайықталған марапат үшін мемлекет басшысына, ҚР Мәдениет және спорт министрлігіне алғысын білдірді.

Сондай-ақ, ҚР Мәдениет және спорт министрі Ақтоты Рахметоллақызы өз баяндамасында М.Әуезов атындағы Қазақ Ұлттық драма театрының мерейлі 95 жылдығын атап және «Ұлттық» мәртебеге лайық екендігіне аса зор мән беріп тоқталып өтті.

«Ұлттық» мәртебеге ие болған Абай атындағы Қазақ Ұлттық опера және балет театрының директоры Айя Жакенқызы қара шаңырақтың айтулы мерейтойымен арнайы құттықтап, лебізін білдірді.

Сонымен қатар, басқосуға қатысушылар БАҚ өкілдерінің сұрақтарына жауап беріп, көкейтесті сауалдарға өз пікірін білдірді.

Баспасөз конференциясынан кейін іс-шара театр сахнасында салтанатты марапаттау рәсімімен жалғасты. Мәдениет және спорт министрі Ақтоты Райымқұлова театр ұжымына ҚР Президентінің құттықтау хатын табыстап, министрлік атынан театр қызметкерлерін алғыс хатпен марапаттады.

Киелі шаңырақтың 95 жылдық мерейлі маусымымен Алматы қаласы әкімдігі де арнайы құттықтап, «Әкем театр – мәдени астананың ең маңызды ордасы» екендігін атап өтті.

Мерекелік кештен соң, көрерменге «Абайдың жұмбағы» драмасының премьерасы ұсынылды.

qazaquni.kz

ФЕДОР ДОСТОЕВСКИЙ ДРАМАСЫ САХНАЛАНДЫ

Нұр-Сұлтан қаласы әкімдігінің Музыкалық жас көрермен театрында Ф.Достоевскийдің «Ұлдар» драмасының премьерасы өтті. Драма жазушының 200 жылдығына орайластырылып, «Ағайынды Карамазовтар» романының желісімен сахналанды. Қоюшы режиссері – Ернар Жанатілек.

«Ұлдар» – 1878-1880 жылдары жазылған «Ағайынды Карамазовтар» романындағы IV бөлімнің оныншы кітабы. Бұл туындыда адам өмірінің негізгі мәселелері алға қойылған. Әр адамның өмірі мені, адам балысының моральдық және рухани негіздері туралы мәселелер қарастырылады.

Аталмыш қойылым жасөспірімдер өмірінен көрініс береді. Олардың адамға, қоғамға, қоршаған ортаға деген көзқарастары, күнделікті өмірдегі бір-бірімен қарым-қатынастары баяндалып, оның ішінде достық мәселесіне аса мән берілген. Бұл әр заманда өзектілікке ие тақырып. Өйткені қазір де, бұрын да жасөспірімдер адал достықтың иесі немесе, керісінше, амал достықтың құрбаны болып жатады. Ол балалық психологияның шеңбері

болғанымен, жасөспірімдер ғана емес, ересек адамдарға да ой салатын көркем шешімдерге құрылған қойылым.

Драмада гимназиядағы бірнеше кадет оқушыларының өмірін көрсете отыра, Алексей Карамазовтың келбетіне барынша шолу жасалған. Алексей Карамазов – дін қызметкері, ағайындылардың ішінде ең мейірімді, адамгершілік қасиеті мол, ақылгөй жан ретінде сипатталады. Алексей Карамазовтың рөлін сомдаған театрымыздың жас актері – Абзал Арапов.

Қойылымдағы негізгі

кейіпкердің бірі – Илюша Снегирев. Илюша нәзік жанды момын бозбала ретінде суреттеледі. Көптеген қиындықтарды басынан өткізеді. Ол замандастарына еріп балалықпен ауладағы иттің біріне нанның жұмсағына ине қадап береді. Сол иттің қиналғанын көрген ол итеген ісіне өкініп, құсалықпен құрт ауруына шалдығып өмірден өтеді. Аянышты тағдырды театрымыздың жас актері – Еламан Иманбаев шынайы жеткізе білді.

Ал екі сынып жоғары оқитын бозбала – Николай Красоткиннің рөлін сомдаған театр актері,

«Дарын» Мемлекеттік жастар сыйлығының лауреаты Асылхан Төлепов. Драма сюжеті бойынша Николай басында балалармен бәстесіп, пойыздың жолына жатып, өзінің өжеттігін дәлелдегісі келеді. Бірақ, бұл ісінің дұрыс емес екендігін көрсетіп, оны ешкімге айтпауын, осы жерде қалудың сұрап, бәстескен балалардың сұран алады. Ол жас болса да өзінің ақылдылығымен өз қатарынан дараланып, өзгешеленеді.

Сонымен қатар спектакльдегі ең айқын бейнелер – кадет оқушылары. Әрқайсысының бойында өзіндік мінез қалыптасқан. Олар балалықтың ізіне еріп, Илюшаны біраз ренжітіп, қатыгездік танытты. Алайда сюжет соңында жасөспірімдер өз қателіктерін түсініп, Илюшадан кешірім сұрайды. Кадет оқушылары рөлінде – Шалқар Мұралтай, Ернар Мұхамбет, Азамат Болатов, Жасұлан Абдрахман, Иманғали Акәділ, Мағжан Омар, Бибол Байғараев болды.

«Ұлдар» драмасының премьерасын өткізу барысында көрермен саны шектеліп, бекітілген барлық санитарлық нормалар сақталды.

Раушан ХАЛЕЛ

Меншік иесі:
«Қазақ үні» ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Қаныш ЖАРЫЛҚАСЫН

Бас редактор – Құлтөлеу МҰҚАШ

Бас редактордың бірінші орынбасары –

Зейнолла АБАЖАН

Qazaquni.kz ақпарат агенттігінің

Бас редакторы – Азамат ТАСҚАРАУЛЫ

Жауапты хатшы – Гүлмира САДЫҚ

Бөлім редакторлары:

Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)

Айнұр АХМЕТ (мәдениет)

Нұржан АСАН (көркемдеуші)

АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:

Астана тілшілер қосылы:

Азамат ТАСҚАРАУЛЫ

(8-702-931-89-86)

Жасұлан ИСА

(8-776-120-19-72)

Ақмола облысы:

Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Арқалық қаласы:

Нұрсұлтан НҮРМАН

(8-702-688-84-87)

Алматы облысы:

Айтақын БҮЛҒАҚ (8-702-239-62-99)

Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

Мырзағали НҮРСЕЙІТ (8-701-771-6496)

Қанат БИРЖАНСАП (8-775-323-0850)

Батыс Қазақстан облысы:

Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

(8-701-111-61-05)

Жезқазған қаласы:

Жанат АСАНҚАЛИ

(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

Сәтбаев қаласы:

Абдолла ДАСТАН

(8-71063) 7-20-97, 8-777-302-46-79)

Қарағанды облысы:

Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

Қостанай облысы:

Төлен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

Семей қаласы:

Рахат АЛТАЙ

(8-775-998-15-39)

Түркістан облысы:

Әбдіғалпар АЙДАР

(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)

Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

Түркістан қаласы:

Әтіргүл ТӘШІМ (8-702-489-47-23)

Тарату бөлімі:

Астанада:

Жасұлан ИСА

(8-776-120-19-72)

Шымкентте:

Мүтән ИСМАЙЫЛ (8-701-692-1340),

Астанада «Алты Алаш» (87015728847)

дүңгіршіктерінде сатылады

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат

министрлігінде 19. 12. 2012 жылы тіркелген.

Күршілік №13976-Г (Алғашқы күршілік

№1270-Г, 01.08. 2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқарасы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз.

Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді.

Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жасалуы шарт.

Газетте «Қазақпараттың» материалдары пайдаланылды.

Газет «Қазақ үні» компьютер орталығында беттелді

АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 400

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

Редакцияның мекен-жайы:

050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3

ықшамауданы, С. Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:

8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni2000@gmail.com

www.qazaquni.kz

Кезекші редактор –

Зейнолла АБАЖАН

ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ – «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

«Қазпошта» арқылы жазылу бағасы:

1 ай	қала	429,24	3 ай	қала	1287,72	6 ай	қала	2575,44	12 ай	қала	5150,88
1 ай	ауыл/аудан	447,86	3 ай	ауыл/аудан	1343,58	6 ай	ауыл/аудан	2687,16	12 ай	ауыл/аудан	5374,32